

Subkultura mladih osamdesetih godina u Hrvatskoj prikazana u romanu "Polusan" Ratka Cvetnića

Habuš, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:849145>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Ana Habuš

Subkultura mladih osamdesetih godina u Hrvatskoj
prikazana u romanu *Polusan* Ratka Cvetnića

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Ana Habuš

Subkultura mladih osamdesetih godina u Hrvatskoj prikazana
u romanu *Polusan* Ratka Cvetnića

DIPLOMSKI RAD

Studentica: Ana Habuš, 0009059737
Dipomski studij: Povijest/Hrvatski jezik i književnost
Mentor: prof. dr. sc. Darko Dukovski
Rijeka, kolovoz 2016.

SAŽETAK

Ovim radom donosimo prikaz subkulture mladih osamdesetih godina u Zagrebu na temelju podataka sadržanih u romanu *Polusan*. Naglasak je na političkim, društvenim, kulturnim i ekonomskim prilikama u kojima su živjele subkulturne skupine mladih osamdesetih godina u Zagrebu. Na početku rada kronološkim redoslijedom donosimo najvažnije podatke o razvoju i događajima u Jugoslaviji od četrdesetih do osamdesetih godina, s posebnim osvrtom na Hrvatsku. Nadalje, donosimo prikaz društvenih zbivanja u Hrvatskoj, a posebnu pozornost posvećujemo pojavi *Novog vala*. U sljedećem poglavlju prikazujemo osnovne podatke o pojmu subkulture te postojanju subkulturnih skupina mladih na području Hrvatske u sedamdesetima i osamdesetima. U glavnome dijelu rada, nakon kratke biografije Ratka Cvetnića i podataka o romanu *Polusan*, pristupamo analizi romana te na temelju opisa i prikaza djelovanja pojedinih likova iz romana donosimo vrijedne podatke vezane uz subkulturne skupine mladih kako bi ustvrdili u kojoj mjeri je moguće pratiti kretanja i djelovanje mladih osamdesetih godina na području Hrvatske prikazanih u književnome djelu.

Ključne riječi: Jugoslavija, osamdesete godine 20. stoljeća, subkultura mladih, *Polusan*

SADRŽAJ

I.	UVOD.....	1
II.	POVIJESNI PREGLED ZBIVANJA U JUGOSLAVIJI.....	3
2.1.	NASTANAK DRUGE JUGOSLAVIJE	3
2.1.1.	NASTANAK NARODNE REPUBLIKE HRVATSKE	5
2.2.	ZBIVANJA U JUGOSLAVIJI DO OSAMDESETIH GODINA.....	6
2.2.1.	RAZVOJ JUGOSLAVIJE U PEDESETIM GODINAMA.....	8
2.2.2.	RAZVOJ JUGOSLAVIJE U ŠEZDESETIM GODINAMA.....	9
2.2.3.	RAZVOJ JUGOSLAVIJE U SEDAMDESETIM GODINAMA	11
2.3.	OSAMDESETE GODINE U JUGOSLAVIJI	13
2.3.1.	STANJE U HRVATSKOJ 80- ih GODINA.....	17
2.3.1.1.	DRUŠTVENI ŽIVOT HRVATSKE U OSAMDESETIM GODINAMA	19
2.3.1.2.	NOVI VAL	21
3.	ŠTO JE TO SUBKULTURA?	24
4.	PRIKAZ OSAMDESETIH GODINA U HRVATSKIM ROMANIMA	27
4.1.	RATKO CVETNIĆ.....	27
4.2.	ROMAN: <i>POLUSAN</i>	27
4.3.	PRIKAZ SUBKULTURE MLADIH U ROMANU <i>POLUSAN</i>	28
4.3.1.	REAKCIJE I DJELOVANJE ZAGREBAČKE MLADEŽI NA STANJE U HRVATSKOJ I JUGOSLAVIJI OSAMDESETIH GODINA	28
4.3.1.1.	APOLITIČNOST KOD MLADIH OSMADESETIH GODINA.....	39
4.3.2.	ZABAVNE OSAMDESETE GODINE U ZAGREBU.....	41
4.3.2.1.	DRUŽENJA MLADIH U ZAGREBU OSAMDESETIH GODINA.....	43
4.3.3.	UTJECAJ KONZUMERIZMA NA MLADE OSAMDESETIH U ZAGREBU	46
4.3.4.	TURIZAM I MLADI OSAMDESETIH U HRVATSKOJ	49
4.3.5.	UTJECAJ ZAPADNE KULTURE NA MLADE U HRVATSKOJ	52
4.3.6.	MLADI OSAMDESETIH U HRVATSKOJ PRIKAZANI KAO RADNA SNAGA.....	54
4.3.6.1.	KRIJUMČARENJE KAO DIO SVAKODNEVNICE MLADIH	57
4.3.7.	SUBKULTURNE SKUPINE MLADIH OSAMDESETIH U ZAGREBU	58
5.	ZAKLJUČAK.....	63
6.	LITERATURA	65
6.1.	IZVOR.....	65
6.2.	KNJIGE I ČLANCI	65
6.3.	INTERNETSKJE STRANICE	66

I. UVOD

Tema ovoga diplomskog rada je prikaz subkulturnih skupina mladih osamdesetih godina u Hrvatskoj u romanu Ratka Cvetnića pod nazivom *Polusan*. Roman *Polusan* je objavljen 2009. godine te nam nudi prikaz i memoarsko sjećanje na slavne osamdesete godine u Zagrebu kroz prizmu mladih. Budući da razdoblje Jugoslavije, a pogotovo njeno posljednje desetljeće postojanja, u hrvatskoj, ali i svjetskoj literaturi još uvijek nije dovoljno detaljno obuhvaćeno, smatram da su upravo romani prikladan i jedan od načina na koji možemo doći do vrijednih podataka vezanih uz tematiku osamdesetih godina u Jugoslaviji i Hrvatskoj. Kroz brojne knjige i članke na kako bavljenje tematikom jugoslavenske povijesti nije bilo najprikladnije odmah hrvatskome jeziku možemo dobiti prikaz događaja koji su obilježili razdoblje jugoslavenske povijesti, no detaljnije bavljenje tom tematikom još je uvijek na putu prema obogaćivanju povijesti. Trebamo napomenuti da istraživanje te tematike nije bilo najprikladnije odmah po raspadu Socijalističke Jugoslavije zbog svijesti naroda o životu u socijalističkom poretku. Svaki govor o razdoblju socijalizma bio je okarakteriziran kao *jugonostalgičan*. Memoari ljudi koji su se odjednom našli u samostalnoj Hrvatskoj, oslobođeni socijalizma, a opet pogođeni ratnim zbivanjima u devedesetima teško da nam mogu poslužiti kao pouzdani izvor za proučavanje toga dijela Hrvatske povijesti. No, romani pisani s odmakom od svih tih zbivanja mogu nam dati detaljan i pouzdan uvid u zbivanja i događaje koji su obilježili razdoblje socijalizma u Hrvatskoj te je u posljednje vrijeme sve prisutnija tematika iz razdoblja socijalizma u romanima. Cilj rada je pokušati odrediti u kojoj mjeri je moguće na temelju hrvatskoga romana iz 2009. godine rekonstruirati povijesne, društvene, ekonomske i kulturne prilike osamdesetih godina u Hrvatskoj na primjeru subkulture mladih. Također, subkulture mladih u Hrvatskoj kao tematika istraživača nije obuhvaćena u mjeri u kojoj bi se očekivalo, s obzirom na njezinu važnost.

Kao izvor za obradu tematike ovoga rada koristili smo se romanom *Polusan*, hrvatskoga književnika Ratka Cvetnića. Kroz navođenje pojedinih citata iz romana, te razvoj i djelovanje mladih likova u romanu pokušali smo prikazati najvažnije karakteristike mladih skupina stanovništva osamdesetih godina u Hrvatskoj. Iako se radnja romana veže uz Zagreb, kao mjesto radnje, prikazane karakteristike možemo oprimjeriti i na čitav prostor Hrvatske. Za objašnjavanje citata iz romana koristili smo se podacima iz hrvatske literature, obuhvativši knjige, članke i dostupne internetske stranice.

Rad se sastoji od tri poglavlja podijeljenih na manja potpoglavlja. Također strukturu rada možemo podijeliti na dva dijela. U prvome dijelu rada donosimo teorijski prikaz najvažnijih događaja koji su obilježili razdoblje Socijalističke Jugoslavije od njenog nastanka u četrdesetima, do propasti u osamdesetim godinama. Literatura korištena u prvome dijelu rada odnosi se na knjige i članke vezane uz tematiku Socijalističke Jugoslavije¹.

U drugome dijelu rada koristili smo se metodom obrade citata iz romana te objašnjenje istih koristeći se literaturom. Najprije smo definirali pojam subkulture i naveli subkulturne skupine mladih u Hrvatskoj sedamdesetih i osamdesetih godina kao bitne sastavnice rada². U sljedećem poglavlju naveli smo kratku biografiju Ratka Cvetnića te najbitnije podatke o samom romanu kao uvod u glavni dio rada. U glavnome dijelu prikazali smo kroz nekoliko potpoglavlja najbitnije karakteristike subkulturnih kretanja mladih osamdesetih godina u Zagrebu. Pri tome smo pažnju posvetili političkoj aktivnosti mladih te se osvrnuli i na apolitičnost kod nekih likova iz romana, zabavu mladih i druženja, utjecaj konzumerizma na mlade, odnos mladih prema turizmu u Hrvatskoj s osvrtom na inozemna putovanja i hrvatsku emigraciju, radno iskustvo mladih te opisom subkulturnih skupina spomenutih u romanu³.

¹ Literatura korištena u prvome dijelu rada: Barić, V., *Hrvatski punk i novi val 1976-1987*, Prica, I., „*Novi val*“ kao *anticipacija krize*; Bilandžić, D., *Jugoslavija poslije Tita*; Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*; Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*; Goldstein, I., *Hrvatska povijest*; Pavličević, D., *Povijest Hrvatske*; Perić, I., *Povijest Hrvata*; Spehinjač, K., Cipek, T., *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. – 1990*; Šarić T., Jukić M., Prilog proučavanju povijesti omladinskih organizacija na temelju fonda Republičke konferencije Socijalističkog saveza omladine Hrvatske (1942-1990); Tomić, A., *Generacija sretnika- svakodnevnica u kulturi i književnosti 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća*; <http://123kreni.weebly.com/novi-val.html>

² Korištena literatura: Kalčić, J., *Subkulture mladih u Puli: Od punka do rasapa alternativne scene*. Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*; Prica, I., „*Novi val*“ kao *anticipacija krize*; Spehinjač, K., Cipek, T., *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*; <http://123kreni.weebly.com/novi-val.html>; <http://www.hrleksikon.info/definicija/supkultura.html>; http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Mihovilović, D., *Aktuelne subkulturne skupine u Hrvatskoj*; http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Bužinkić, E., *Mladi i društvo- pitanje identiteta*; http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Preveden, A., *Šminkeri – otpor mladih kroz rituale – gdje je tu otpor?*; http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Čop, D., *Anarho punk 90-ih, subkultura ili kontrakultura?*

³ Korištena literatura: Cvetnić, Ratko, *Polusan*; Duda, I., *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-i 1980-ih*; Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008*; Goldstein, I., *Hrvatska povijest*; Pavličević, D., *Povijest Hrvatske*, Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*; Perić, I., *Povijest Hrvata*; Tomić, A., *Generacija sretnika- svakodnevnica u kulturi i književnosti 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća*; [https://hr.wikipedia.org/wiki/Slade_\(glazbeni_sastav\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Slade_(glazbeni_sastav)); <http://www.mvinfo.hr/clanak/ratko-cvetnic-polusan>; <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=69421>

II. POVIJESNI PREGLED ZBIVANJA U JUGOSLAVIJI

Smatram da je za tematiku ovoga rada bitno ukratko spomenuti sve bitne događaje koji su obilježili postojanje Socijalističke Jugoslavije. U nekoliko poglavlja opisat ćemo bitne uzroke i posljedice pojedinih događaja te na taj način uvesti čitatelja u samu problematiku ovoga rada, a koja se odnosi na subkulturu mladih osamdesetih godina u Hrvatskoj.

2.1. NASTANAK DRUGE JUGOSLAVIJE

Druga Jugoslavija ili Titova Jugoslavija, kako se popularno naziva, je naziv za socijalističku republiku nastalu 1945. godine, a koja je postojala do 1991. godine. U sastavu FNRJ kao savezne države bilo je 6 narodnih republika, tj. federalnih država: Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Srbija i Makedonija⁴. Kroz čitavo razdoblje postojanja Jugoslavije na vidjelo su izlazile goleme razlike između sedam navedenih republika od kojih se ona sastojala. Najviše su se isticale nacionalne, gospodarske i političke različitosti među republikama, što je uzrokovalo brojne probleme i neslaganja unutar jedinstvene Jugoslavije kakvom su je mnogi smatrali. Naposljetku, te su goleme različitosti dovele do raspada Jugoslavije o čemu će više riječi biti u kasnijim poglavljima.

Kao veliki i prvi ozbiljniji pomak prema osnivanju Jugoslavije može se navesti imenovanje Josipa Broza Tita vrhovnim zapovjednikom, ministrom vojske, predsjednikom vlade te maršalom na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u studenom 1943. godine⁵. Naime, očito je bilo da su nakon završetka Drugog svjetskog rata i svih posljedica koje je za sobom ostavio, komunisti čvrsto držali vlast u svojim rukama. Vidljivo je kako se i tijekom trajanja Drugog svjetskog rata na prostoru buduću Jugoslavije razmišljalo i djelovalo u smjeru stvaranja nove vlasti.

Kao ključnim događajem osnivanja Jugoslavije uzima se osnivanje vlade Demokratske Federativne Jugoslavije početkom ožujka 1945. godine⁶. Ova koalicijska vlada bila je sastavljena od predstavnika *kraljevske vlade* i predstavnika *NKOJ-a*⁷. Već smo u prethodnom dijelu ovoga poglavlja naveli važnost Tita za osnivanje nove Jugoslavije, koji je nakon osnivanja vlade imenovan premijerom i ministrom obrane. No, i svi ostali resursi, koji su od velike važnosti za funkcioniranje vlasti, bili su pod nadležnošću komunista, dok su u vladu ušli i predstavnici građanskih stranaka koji su podržavali politiku NKOJ-a. Kao važan

⁴ Perić, I., *Povijest Hrvata*, Zagreb: Školska knjiga, 2007., str. 247

⁵ Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008., str. 409

⁶ Isto, str 410

⁷ Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije.

dokument za osnivanje nove vlade navodimo *Deklaraciju*. Objavljena je dva dana nakon osnivanje vlade DFJ⁸ i u njoj se ističe želja za okupljanjem svih snaga koje se nisu kompromitirale suradnjom s neprijateljima, ali i naglašavaju neka demokratska načela: da će biti očuvane sve demokratske tekovine izražene u strukturi narodne vlasti, da će se osigurati puna sloboda i pomoć privatnoj inicijativi u privredi te da će se razvijati prijateljski odnosi sa saveznicima. Iz daljnjih događaja i razvoja Jugoslavije lako je uočljivo kako se ova obećanja nisu ostvarila⁹. Sljedeći važan događaj prema formiranju DFJ zbilo se u kolovozu 1945. godine na Trećem zasjedanju AVNOJ-a u Beogradu¹⁰. Naime, na tome zasjedanju AVNOJ se preimenovao u Privremenu narodnu skupštinu Demokratske Federativne Jugoslavije i izabrao Predsjedništvo i odbore¹¹. Nakon izbora oko kojih je na vidjelo izašlo mnoštvo problema i nelogičnosti, prvo zasjedanje Ustavotvorne skupštine održano je 29. studenoga 1945. godine¹². Najvažnijom odlukom sa zasjedanja uzima se prihvatanje Deklaracije o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije¹³. Njezin ustroj određen je kao „savezna narodna država republikanskog oblike, zajednica ravnopravnih naroda koji su slobodno izrazili svoju volju da ostanu ujedinjeni u Jugoslaviji“¹⁴. Tim određenjem ukinuta je monarhija i sve ovlasti dinastije Karađorđević. Iako je u nazivu države sadržana odrednica federacije, ona je bila samo formalna, a to je vidljivo iz ovlasti koje je Tito držao u svojim rukama i koje su pripadale najužem krugu njegovih ljudi¹⁵. Ustav DFRJ proglašen je u siječnju 1946. godine¹⁶ i on se može smatrati vjernom kopijom ustava SSSR-a. Iz navedenoga je vidljivo kako je budući razvoj Socijalističke Jugoslavije tekao po uzoru na SSSR. Potrebno je spomenuti kako je Ustav samo prividno progovarao o građanskim, nacionalnim, vjerskim i drugim slobodama naroda u Jugoslaviji, jer će se u narednim godina pokazati kršenje svih sloboda i zakonitosti navedenih u Ustavu. Možemo reći kako je komunistička vlast nastavila s nasilnim metodama vladanja i nakon završetka Drugog svjetskog rata kao što je bio slučaj i tijekom trajanja rata. Kao primjer navedenoga možemo navesti provođenje nacionalizacije imovine¹⁷, agrarne

⁸ Demokratska Federativna Jugoslavija

⁹ Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 411

¹⁰ Kao važnost ove odluke ističemo pravo Jugoslavije na teritorije koji su nakon 1918. priključeni Italiji, a to su Istra, Rijeka, Zadar i otoci Lastovo i Palagruža te niz donesenih zakona po kojima su pripremani izbori za Ustavotvornu skupštinu.

¹¹ Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 413

¹² Isto, str. 416

¹³ FNRJ

¹⁴ Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, STR. 416

¹⁵ A. Ranković, E. Kardelj i dr.

¹⁶ Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 416

¹⁷ Odmah po završetku rata imovina je oduzimana svim strancima, a potom i domaćim ljudima s obrazloženjem da je vlasnik surađivao s okupatorima (usp. Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008., str.

reforme¹⁸, onemogućenost bilo kakve kritike ili opozicije što je vidljivo i prilikom izbora za Ustavotvornu skupštinu tijekom koje je na vidjelo izašlo mnoštvo nepravilnosti¹⁹. Navedenim mjerama uspostavljena je vlast u takozvanoj Socijalističkoj Jugoslaviji koju često nazivaju prvom fazom izgradnje socijalističkog društvenog sustava²⁰. Iz svega navedenoga možemo uočiti povezanost nastanka i razvoja Socijalističke Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom i boljševičkim načinom vladanja.

2.1.1. NASTANAK NARODNE REPUBLIKE HRVATSKE

Povezano s nastankom DFRJ možemo pratiti i nastanak Federalne Države Hrvatske²¹. Federalna Država Hrvatska je nastala nakon ustrojavanja Druge Jugoslavije odmah po završetku Drugog svjetskog rata. Nakon što je Jugoslavenska armija ušla u Zagreb i slomila Nezavisnu Državu Hrvatsku²², stvorena je Država Hrvatska u sklopu Jugoslavije. Kao najviše predstavničko tijelo nove države postavlja se ZAVNOH čiji je predsjednik bio književnik Vladimir Nazor. Kao jedno od najvažnijih zasjedanja ZAVNOH-a možemo navesti ono održano 24. i 25. srpnja 1945. u Zagrebu tijekom kojeg je odlučeno preimenovanje ZAVNOH-a u Narodni sabor hrvatske²³. U travnju 1945. godine na Predsjedništvo ZAVNOH-a je u Splitu konačno formiralo Narodnu vladu Hrvatske²⁴. Za predsjednika novoformirane Vlade postavljen je Vladimir Bakarić. Ministarstva koja su bila pod njezinim ovlastima su: unutrašnji poslovi, pravosuđe, prosvjeta, financije, industrija, rudarstvo, trgovina, opskrba, poljoprivreda, šumarstvo, narodno zdravlje i socijalna politika²⁵. U okviru druge Jugoslavije Hrvatska je bila uključivana u političke aktivnosti nove države te je imala svoje predstavnike u izvršnim tijelima vlasti. Konačan korak k osnivanju Hrvatske države u sklopu DFRJ dogodio se nakon zasjedanja Ustavotvorne skupštine i donošenja Ustava DFRJ u veljači kada je Predsjedništvo Narodnog sabora Hrvatske dalo Hrvatskoj ime Narodna

420). Posljedice provođenja nacionalizacije mogu se uočiti u potpunom nestanku inozemnog kapitala u privredi i nastanak državnih poduzeća.

¹⁸ Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji- Zakon je donešen 1945. godine i u njemu se može uočiti njegova ideološka, politička i ekonomska važnost. Zakon se posebno odnosio na zemljoposjednike i Crkvu te je bez naknade oduzeta zemlja svima koji su posjedovali više od 20 do 25 ha. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008., str. 420)

¹⁹ Izbori su održani 11. studenoga 1945. godine te je bila ponuđena samo jedna izborna lista, Narodne forme s Titom kao nositeljem (usp. Pavličević, D., *Povijest Hrvatske*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2000., str. 471)

²⁰ Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 421

²¹ NRH

²² 8. svibnja 1945. godine

²³ Perić, I., *Povijest Hrvata*, Zagreb: Školska knjiga, 2007., str. 271

²⁴ Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 411

²⁵ Isto, str. 411.

Republika Hrvatska²⁶. Pri tome je Narodni sabor Hrvatske preimenovan u Sabor NR Hrvatske, a vlada je nazvana Vlada NR Hrvatske. 1947. godine Ustavotvorni sabor Narodne Republike Hrvatske proglasio je hrvatski Ustav kao potvrdu državnog postojanja Hrvatske, odnosno njena suvereniteta u sklopu FNRJ²⁷. To se može smatrati početkom dugogodišnjeg razvoja Hrvatske u sklopu druge Jugoslavije.

2.2. ZBIVANJA U JUGOSLAVIJI DO OSAMDESETIH GODINA

Nakon početnih godina u kojima je stvorena Socijalistička Jugoslavija uslijedili su događaji koji će uvelike promijeniti smjer i način razvoja države. Kad su došli na vlast, komunisti su u prvim poratnim godinama sustavno zatvarali sve nacionalne ustanove, raspuštali udruge i društva, zabranjivali njihov rad i plijenili im imovinu. Skidali su spomen-ploče, rušili spomenike.²⁸ Iz svega navedenoga vidljivo je kako je komunistički režim pokušao na sve načine obrisati i maknuti sve što je u sebi nosilo naziv „hrvatski“, no to se odnosilo i na sve ostale republike unutar Socijalističke Jugoslavije. No, potrebno je napomenuti kako u Srbiji do ukidanja povijesnih imena i upotrebe naziva „srpski“ u pojedinim kulturnim i društvenim sferama nije dolazilo. Navedeno nam može poslužiti kao jedan od pokazatelja neravnopravnosti između država unutar Socijalističke Jugoslavije.

Nakon nastanka FNRJ odmah po završetku rata u novoj je državi uslijedilo teško stanje i kriza zbog posljedica Drugog svjetskog rata. Brojna sela i gradovi su razoreni, gospodarstvo uništeno, te je vladala glad i nestašica. Upravo zbog toga je nova vlast morala poduzeti mjere kojima bi vratila državu na put oporavka. Odmah po ratu proglašena je obnova zemlje s borbena- radnom parolom: „Nema odmora, dok traje obnova“²⁹. To se odnosilo na radne akcije diljem zemlje u kojima su sudjelovali mladi s ciljem što brže obnove i vraćanja na bolje stanje u svim državama unutar Socijalističke Jugoslavije³⁰. Upravo iz pokretanja radnih akcija u kojima sudjeluje omladina možemo uvidjeti njihovu ulogu u razvoju i nastojanju za poboljšanjem stanja u Jugoslaviji. Uočavamo da su mladi od samog nastanka Jugoslavije težili za što većim sudjelovanjem u različitim sferama društvenog života zemlje, što će se očitovati i u kasnijim desetljećima. Posebno će do izražaja doći uloga mladih tijekom osamdesetih godina, kada dolazi do postepenog raspada vlasti u Jugoslaviji o čemu će biti

²⁶ Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008., str. 417

²⁷ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 318

²⁸ Pavličević, D., *Povijest Hrvatske*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2000., str. 477

²⁹ Isto, str. 478

³⁰ Godine 1946. gradi se uz pomoć omladine željeznička pruga Brčko- Banovići, iduće 1947. na isti način pruga Šamac- Sarajevo, zatim 1948. Novi Beograd, pa pruga Banja Luka- Doboj i napokon autocesta Beograd- Zagreb. (usp Pavličević, D., *Povijest Hrvatske*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2000., str. 478)

više riječi u drugome dijelu rada. Upravo su radne akcije pratile i propagirale provedbu petogodišnjeg plana koji se navodi kao temeljni projekt nove socijalističke vlade. Upravo se uvođenje petogodišnjih planova ³¹ navodi kao važan segment obnove države nakon rata. Prvi od njih je uveden 1947. godine ³² te se on navodi kao jedan od najdugoročnijih, najdosljednijih prema sovjetskom uzoru te je njime bila predviđena stroga centraliziranost, jaki administrativni državno- partijski nadzor, brza industrijalizacija te stvaranje industrijske radničke klase. Autor mu je bio Andrija Hebrang, a izvoditi ga je trebao Boris Kidrič ³³.

Nakon početnih godina ustrojavanja vlasti prema sovjetskom modelu i po uzoru na njega, kao što je već navedeno u prethodnim poglavljima, 1948. dolazi do raskola između Tita i Staljina, tj. između Socijalističke Jugoslavije i SSSR-a. Kao najjednostavniji razlog tome može se navesti upravo jugoslavenski komunistički pokret koji je bio samostalniji od drugih u Istočnoj Europi, jer na vlast nije doveden na bajonetama Crvene armije, poput svih drugih komunističkih partija u Istočnoj Europi, već ju je dobrim dijelom osvojio vlastitom borbom ³⁴. Tito je od samog dolaska na vlast donekle djelovao samostalno uz povremeno pokoravanje Staljinu i sovjetskom modelu vlasti, no s vremenom su mu porasle ambicije i želio je što više samostalnosti ³⁵. S obzirom da je SSSR pod vodstvom Staljina od svih komunističkih zemalja, pa tako i od Jugoslavije, tražio apsolutnu pokornost, koju od Tita nije dobio došlo je do zabrinutosti u redovima SSSR-a što je uslijedilo tzv. rezolucijom Informbiroa ³⁶ iz 1948. godine. Već iz samog opisa djelovanja Informbiroa može se uočiti osnovni cilj njenog nastanka, a to je bilo slamanje jugoslavenskog vodstva. Godine 1948. započele su oštre kritike od strane SSSR-a usmjerene prema Jugoslaviji ³⁷, te sporovi koji su postajali sve žešći. Upravo je zbog toga došlo do zasjedanja V. kongresa KPJ u srpnju 1948. godine na kojemu je odlučeno da se prekidaju sve gospodarske, kulturne, znanstvene, sportske i ostale veze između SSSR-a i Jugoslavije. To je bio početak propagandnog rata koji je donio teško razdoblje za

³¹ Popularno nazivane „petoljetke“ po sovjetskom uzoru.

³² Goldstein I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 430

³³ Isto, str. 430

³⁴ Isto, str. 442

³⁵ Tito je nastojao dominirati Albanijom, a s Bugarskom je planirao Balkansku federaciju pod svojim vodstvom i kod sovjetskih je vlasti negodovao kada su Jugoslaviji nametale neravnopravne ekonomske odnose. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008., str. 442)

³⁶ Kominform, Informacioni biro, Komunistički informacioni biro osnovan je u rujnu 1947. godine na savjetovanju predstavnika komunističkih partija devet zemalja kao tijelo koje je trebalo poslužiti za razmjenu iskustava u djelatnosti komunističkih partija, kao i u slučaju potrebe, koordinaciju njihove djelatnosti na osnovi uzajamne suglasnosti. Sjedište mu je bilo u Beogradu. Osnovna svrha osnivanja Informbiroa bila je da se politički i ekonomski vežu zemlje Istočne i Jugoistočne Europe uz SSSR. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 443)

³⁷ Rezulucija iz Bukurešta u kojoj se tepko optužuje Tito, njegov Politbiro i poziva unutarne snage da ih smijene. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 446)

zemlje unutar Jugoslavije, a posebno za Hrvatsku³⁸. Do ponovne suradnje sa SSSR-om doći će u pedesetim godinama kada će se obnoviti odnosi između SSSR-a i Jugoslavije³⁹. Do obnove odnosa sa SSSR-om dolazi nakon smrti Staljina 1953. godine⁴⁰. Potpisivanje Beogradske deklaracije istaknuta su načela na kojima će se zasnivati odnosi između dviju zemalja: poštovanje suverenosti, neovisnosti, integriteta i ravnopravnosti u uzajamnim odnosima i odnosima s drugim državama.⁴¹

2.2.1. RAZVOJ JUGOSLAVIJE U PEDESETIM GODINAMA

Upravo se rezolucija Informbiroa i sukob Jugoslavije sa SSSR-om može smatrati ključnim događajem za napredak Jugoslavije. Upravo je sukob i razilaženje Tita i Staljina doprinijelo stvaranju jugoslavenskog društva koje postaje neovisno o SSSR-u i njegovom konceptu stvaranja društva pa prema tome slobodnije i bogatije. Iako je taj put prema napretku bio spor, 1950-ih javljaju se prvi pokazatelji neovisnog razvoja Jugoslavije bez utjecaja SSSR-a⁴². Upravo je 1950. godine započeo razvoj ideje samoupravljanja te se razvija „samoupravno društvo“⁴³. Takav model organizacije društva opstat će do propasti Socijalističke Jugoslavije i biti će temeljni koncept društvenog uređenja. No, usprkos tome što takav način organizacije društva zvuči kao najefikasniji, on se ubrzo birokratizirao i postao neefikasan. Razlog tome mnogi uviđaju u stvaranju „besklasnog komunističkog društva“ uvođenjem samoupravljanja.

U pedesetim godinama stanje u društvu se mijenja i napreduje, no životni standard ostaje i dalje nizak te vlada glad i nestašica. Ekonomska blokada s Istoka prisilila je jugoslavensko vodstvo da zatraži te počne dobivati financijsku i drugu pomoć iz SAD-a i Zapadne Europe⁴⁴. Također u pedesetima dolazi do produženja „petoljetke“ kako bi se poboljšalo stanje u zemlji. Vidljivo je kako se u pedesetima poboljšava, ne samo ekonomsko i gospodarsko stanje zemlje, već se radi na poboljšanju i napretku svih ostalih sfera društvenog života. Već smo spominjali ponovno približavanje Jugoslavije i SSSR-a od 1955. godine, no

³⁸ Slučaj Đilas, Goli otok

³⁹ 1955. i 1956. sastaju se Tito i novi sovjetski vođa, sekretar KPSS-a, Nikita Hruščov u Beogradu, potom u Moskvi te potpisuju deklaracije kojima se normaliziraju odnosi Jugoslavije i komunističkoga bloka sa SSSR-om na čelu. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 325)

⁴⁰ Pavličević, D., *Povijest Hrvatske*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2000., str. 482.

⁴¹ Goldstein I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 485

⁴² Prvi se pomak dogodio 1950. sa zakonom kojim se poduzeća predaju na upravljanje radnicima, pa tako postaju tzv. društveno vlasništvo. Zakon se službeno zvao Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva, a bio je poznatiji kao Zakon o predaji tvornica na upravljanje radnicima. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 323)

⁴³ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 323

⁴⁴ Isto, str. 323

ono neće biti u potpunosti provedeno usprkos tome što je SSSR priznao postojanje različitih putova u izgradnji socijalizma. Naime, Tito i Jugoslavija našli su se pred dvostrukim utjecajem, od kojih je jedan predstavljala ideologija SSSR-a, a drugi utjecaj Zapadne Europe. Upravo zbog toga se Jugoslavije počinje približavati zemljama „trećeg svijeta“ i „politici nesvrstanih“ tijekom Hladnog rata koji je tih godina dominirao svjetskom politikom. Kao važan segment pedesetih u Jugoslaviji možemo navesti stvaranje kulta Titove ličnosti, što će predstavljati bitnu sastavnicu društvenog života u Jugoslaviji sve do Titove smrti⁴⁵. Također kao bitan događaj možemo istaknuti Sedmi kongres SKJ⁴⁶. Naime, na kongresu je usvojen Program SKJ koji možemo smatrati najvažnijim korakom u procesu liberalizacije društva. Tijekom pedesetih godina u Jugoslaviji se sve više javlja želja za demokratizacijom. U Programu su naznačeni konkretni zadaci koje bi trebao provoditi SKJ: Savez komunista se ističe kao društvena snaga koja treba provoditi demokratizaciju u svim oblastima života: gospodarstvu, socijalnoj i kulturnoj politici. Također u pedesetima dolazi do sve većeg razdvajanja društva i Partije, kao jedan od važnijih koraka prema demokratizaciji. No, možemo reći da je upravo zbog svih navedenih događaja i poduzetih mjera životni standard u zemljama Jugoslavije porasao, pa tako i u Hrvatskoj. No, napredak neće dugo potrajati jer će već u šezdesetima godinama doći do ponovne stagnacije što će biti uzrokovano brojnim previranjima i odnosima unutar države.

2.2.2. RAZVOJ JUGOSLAVIJE U ŠEZDESETIM GODINAMA

Kao što smo rekli, u pedesetima godinama postepeno, uvođenjem određenih mjera, dolazi do napretka i razvoja svih sfera društvenog, privrednog i kulturnog života stanovništva. Iako se očekivalo da će poduzete mjere dugoročno uvjetovati takvo stanje u zemlji, u šezdesetima godinama uslijedila je ponovna stagnacija.. Kao prvi pokazatelj navednoga možemo navesti podatak koji govori kako je 1961. godine došlo do prvog većeg otpuštanja radnika i pada proizvodnje⁴⁷. To je bilo uzrokovano prevelikim težnjama vlasnika proizvodnje i željom za što bržim napretkom. Također, početkom 1961. pokrenuta je reforma čija je osnovna ideja bila veća samostalnost poduzeća, prvenstveno u samostalnom određivanju

⁴⁵ Njegov rođendan postaje državni praznik- Dan mladosti (25. svibnja) te se organizira tzv. Štafeta mladosti koja mu nosi čestitke jugoslavenske omladine i pionira. U svakom gradu glavna ulica ili trg nose ime maršala Tita, a u svakoj republici ili pokrajini jedan je grad prozvan njegovim imenom (u Hrvatskoj Titova Korenica). (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 327)

⁴⁶ U travnju 1958. godine u Ljubljani. (usp. Goldstein I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008., str. 490)

⁴⁷ Goldstein I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 492

akumulacije, potrošnje i plaća⁴⁸. Upravo je to uzrokovalo propadanje tzv. jugoslavenskog privrednog čuda i bilo je početak ekonomske krize u Jugoslaviji, koju mnogi smatraju i jednim od glavnih uzroka propasti same države. Zbog svega navedenoga Tito je bio primoran uvesti reda u državi kako bi se stanje normaliziralo, te je donesen jugoslavenski, ali i hrvatski ustav. Jugoslavenski ustav donesen je 1963. godine prema kojem se mijenja naziv države, tj. umjesto FNRJ proglašava se Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija⁴⁹. Njime se želi naglasiti zamjena naziva *Narodna* sa *Socijalistička*, čime se pokazuje konačna uspostava socijalizma u zemlji. Dva dana kasnije donesen je i hrvatski ustav, prema kojemu je ona nazvana Socijalistička Republika Hrvatska⁵⁰. I jugoslavenski i hrvatski ustav iz 1963. godine ozakonjuju „samoupravljanje“ kao osnovni pokretač gospodarstva i društvenog života. Novi pomaci uslijdili su 1965. kada je na razini Jugoslavije počela privredna reforma kojom se nastojala povećati tržišna orijentacija poduzeća⁵¹. Glavni cilj nove privredne reforme bio je tzv. „tržišni socijalizam“ čija je bitna odrednica kapitalizam i kapitalistički način poslovanja, bez privatnog vlasništva. Iako se očekivalo poboljšanje stanja u zemlji, do njega nije došlo, već suprotno došlo je do ponovnog nezadovoljstva, uglavnom izazvanog otpuštanjem radnika. Nakon te godine uslijedile su brojne promjene koje će bitno utjecati na daljnji razvoj događaja u Jugoslaviji. Došlo je do uspostave liberalizma i demokracije⁵² što je bilo veoma povoljno za brojne građane koji su ostali bez posla početkom šezdesetih. Naime, upravo su ljudi koji su mogućnošću rada u inozemstvu omogućili oporavak brojnih sela i gradova diljem Hrvatske i Jugoslavije⁵³. Također, kao pokazatelj neefikasnosti sustava pokazuju podaci o sve većoj selidbi stanovništva iz sela u gradove. Taj proces je pridonio propadnju sela, te pretrpavanju gradova neefikasnom radnom snagom. Bitno je spomenuti kako je standard građana povećan, ali problem je predstavljao zarađeni novac koji se nije mogao dalje investirati. Javlja se i potrošački mentalitet koji je zapljusnuo Hrvatsku i potaknuo je da se novac troši na kranje neracionalan način- na shopping u susjednim državama, prije svega Italiji (Trst) i Austriji (Graz).⁵⁴ Sve navedeno možemo smatrati jasnim pokazateljem nefunkcionalnosti samoupravljanja. Kao glavni nedostaci takvog sustava navode se birokratiziranost i nekonkurentnost zapadnim zemljama.

⁴⁸ Goldstein I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, Zagreb, 2008, str. 492

⁴⁹ SFRJ

⁵⁰ Isto je bilo i sa ostalim republikama unutar SFRJ. Sve su umjesto naziva *Narodne*, dobile naziv *Socijalističke*.

⁵¹ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 329

⁵² Liberalizacija se najočiglednije iskazivala u gotovo potpunoj slobodi putovanja iz zemlje i u zemlju, sa znatno ublaženim graničnim kontrolama. (usp. Goldstein I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008., str. 509)

⁵³ Gradili su kuće, donosili i druga materijalna dobara (automobile, kućanske aparate). (ups. Goldstein I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008., str. 510)

⁵⁴ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 334

2.2.3. RAZVOJ JUGOSLAVIJE U SEDAMDESETIM GODINAMA

Sedamdesete godine donijet će promjene koje će u velikoj mjeri biti važne za raspad Jugoslavije. Posebno je važno naglasiti stanje nezadovoljstva u Hrvatskoj, za koju se smatralo da se nalazi u najneravnopravnijem odnosu unutar Jugoslavije. Upravo je to bio jedan od važnijih razloga za nastankom Hrvatskog proljeća. Naime, pokreti nezadovoljstva započeli su u čitavoj Jugoslaviji 1968. godine⁵⁵. Iako je pokret bio najjači u Beogradu, polako je stigao i do Zagreba. Predvodnici pokreta bili su uglavnom studenti, koji su organizirali predavanja i manifestacije s ciljem isticanja socijalnog aspekta borbe. Iz navedenoga možemo uočiti bitnu ulogu mladih tijekom teškog razdoblja u Hrvatskoj, njihovu želju za poboljšanjem i što je najvažnije svijest i uočavanje važnosti njihovog uključivanja u borbu za bitna društvena i politička pitanja. Kao povod za početak pokreta možemo uzeti Praško proljeće u Čehoslovačkoj, koje se javlja u isto vrijeme⁵⁶ te koje je u Hrvatskoj shvaćeno kao jedan od modela demokratizacije. U Hrvatskoj tih godina vlast postupno preuzima reformistički i nacionalno orijentirano vodstvo sa Savkom Dabčević Kučer na čelu, koja tada postaje predsjednik CK SKH. Ljudi okupljeni oko nje zalažu se za temeljne promjene u Hrvatskoj, a koje se odnose na demokratizaciju sustava, preobražaj gospodarstva. Iako se Hrvatskim proljećem u nekoliko godina pokušalo donijeti promjene u političkom, gospodarskom, kulturnom životu ono je ugušeno 1971. godine. No, to nije označilo kraj otpora, već novi polet jer se od tada u njegovo djelovanje uključuje masovno stanovništvo Hrvatske, uključujući i mlade. U proljeće 1971. izabrano je novo studentsko, nacionalno opredjeljeno vodstvo na Zagrebačkom sveučilištu⁵⁷. Upravo je taj događaj označio novi polet Hrvatskoga proljeća. Brojni događaji i pothvati pripadnika Hrvatskoga proljeća natjerat će Tita da poduzme mjere kojima bi u potpunosti slomio pokret u Hrvatskoj. Kao jedan od važnijih događaja koji je pridonio toj odluci Tita možemo navesti štrajk studenata⁵⁸. Zagrebački su studenti potkraj studenog odlučili stupiti u štrajka, a u zahtjevima su sintetizirali i neposredne i strategijske ciljeve Hrvatskog proljeća: konstituiranje Hrvatske kao suverene države hrvatskog naroda (podržavaju i hrvatsko vodstvo i predsjednika Tita!), te smjenu protivnika

⁵⁵ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 337

⁵⁶ Intervencija SSSR-a i njegovih saveznika u Čehoslovačkoj u kolovozu 1968. umnogome je utjecala na zbivanja u Hrvatskoj i čitavoj Jugoslaviji. Najviši jugoslavenski državni i partijski organi osudili su intervenciju: u nekim gradovima izbile su spontane demonstracije u znak podrške Česima i Slovacima. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 338)

⁵⁷ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 341

⁵⁸ Štrajk je obuhvatio većinu zagrebačkih studenata i neke fakultete izvan Zagreba, poput Splita, Zadra. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 342)

reformnih kretanja⁵⁹. Također u svojim zahtjevima iznose i oštre kritike i zahtjeve za promjenama političkog i gospodarskog stanja. Upravo su ovako radikalni zahtjevi hrvatski studenata prouzročili napetu situaciju u Jugoslaviji kojoj je Tito morao stati na kraj. Naime, Tito je 1. prosinca sazvao Predsjedništvo SKJ u Karađorđevu, te su vodeći hrvatski komunisti bili izvrgnuti oštroj kritici, jer se nisu oduprijeli „jačanju nacionalizma, šovinizma i klasnog neprijatelja“⁶⁰. Nakon toga događaja Hrvatsko proljeće doživljava svoj kraj⁶¹. Mnogi autori smatraju slom Hrvatskog proljeća razlogom za pojavu stanja takozvane apatije koja će se razviti u sedamdesetim godinama u Hrvatskoj.

Kao što smo naveli u sedamdesetim godinama uslijedilo je razdoblje takozvane apatije koja je zahvatila čitavu Hrvatsku, a kasnije se proširila i na ostale zemlje unutar Jugoslavije. Javnost Hrvatske je željela na sve moguće načine iskazati nezadovoljstvo stanjem koje vlada, a jedan od načina na koji bi se to postiglo pronašli su u u kritici reforme školstva⁶². Hrvatska javnost ovime je željela pokazati nezadovoljstvo vodstvom u državi i nepotrebnim mjerama koje se provode. Kao novi razlog za produbljivanje apatije možemo navesti novi ustav u Jugoslaviji. Novi Ustav donesen 1974. godine, afirmirao je državnost republika i pokrajina čime je uveo neku vrstu federalno- konfederalnog tipa odnosa na saveznoj razini⁶³.

No, usprkos političkoj apatiji brojni podaci i događaji idu u prilog ekonomskom napretku zemlje. Kao bitan uvjet napretka možemo navesti uzimanja kredita i velikog uvoza što je prouzročilo razdoblje najvišeg životnog standarda u Jugoslaviji. Kao neki od bitnih pokazatelja napretka Jugoslavije, a posebno Hrvatske možemo navesti gradnju prve autoceste u Hrvatskoj⁶⁴. Prometni razvoj u Hrvatskoj pridonio je i razvoju turizma na obali gdje se grade brojni hoteli i uređuju turistička naselja, a sve s ciljem poboljšanja stanja u zemlji. Također bitno je spomenuti i razvoj obrazovanja u Hrvatskoj. Naime, u sedamdesetima je otvoren veliki broj novih sveučilišta čime je došlo do uravnoteženijeg razvoja Hrvatske i do decentralizacije. Naime, osim Zagreba i drugi gradovi dobivaju ovlasti i pridaje im se važnost, a to su Rijeka, Zadar, Split, Osijek.

⁵⁹ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 342

⁶⁰ Isto, str. 342

⁶¹ Istaknutim kulturnim radnicima Matice hrvatske, urednicima Hrvatskog tjednika i studentskim vođama priređeni su montirani sudski procesi. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 343)

⁶² Reforma školstva zamišljena je na jugoslavenskoj razini, priprema aod 1972. godine i provođena od 1974. u rigidnom obliku samo u Hrvatskoj. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 344)

⁶³ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, Zagreb, 2003., str. 344

⁶⁴ To je bila autocesta Zagreb- Karlovac. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 345)

Kao što smo više puta spominjali važnost i ulogu Tita tijekom svih događaja koji su snažili ili slabili Jugoslaviju, tako i njegovu smrt možemo smatrati bitnim događajem za povijest Jugoslavije. Tito se teško razbolio u jesen 1979., te se njegovo stanje u sljedećim mjesecima pogoršavalo⁶⁵. Umro je u Ljubljani 4. svibnja 1980. godine⁶⁶. Njegova smrt označila je novo doba u povijesti Jugoslavije, a mnogi autori ga nazivaju „doba bez Tita“. Naime, upravo je na primjeru države koja ovisi o jednome čovjeku dokazano da takav oblik vlasti ne može dugo opstati. Upravo se to dogodilo u Jugoslaviji, koja se našla u ozbiljnim problemima nakon smrti predsjednika Tita. Tito nije imao svog nasljednika, a veća nesreća je bila u tome što je iza sebe ostavio i sustav vlasti u kojemu nije postojala mogućnost oporavka. Upravo Titovu smrt možemo smatrati glavnim preduvjetom završetka poleta iz sedamdesetih i stvaranja krize koja će pokazati sve nedostatke jugoslavenske države u osamdesetim godinama.

2.3. OSAMDESETE GODINE U JUGOSLAVIJI

Kroz povijesni prikaz događaja u Jugoslaviji od četrdesetih do kraja sedamdesetih godina mogli smo uočiti stalno izmjenjivanje razdoblja procvata i krize. Kao što smo naveli, u sedamdesetim godinama vladalo je razdoblje duboke političke apatije, no gospodarsko stanje zemlje bilo je i više nego povoljno. Za razliku do zlatnog doba socijalizma u sedamdesetima u osamdesetima nastupa razdoblje dekadentnog socijalizma⁶⁷. Od samog nastanka Jugoslavije svi su postavljali pitanje što će se dogoditi nakon smrti Josipa Broza Tita. Mnogi navode upravo smrt lidera Jugoslavije prekretnicom u razvoju države, tj. počekom drugog povijesnog razdoblja Jugoslavije⁶⁸. Osamdesete su od samog početka pokazale da dolaze godine koje će biti drugačije i prijelazne. Titova smrt, buđenje građana iz ružičastog sna o zemlji u kojoj žive, susretanje s ekonomskom krizom i velikim vanjskim dugom⁶⁹. U literaturi se navode tri ključna događaja koja su uvelike utjecala na stanje u Jugoslaviji tijekom osamdesetih godina. Kao prvi navodi se smrt trojice velikih vođa Jugoslavije i Hrvatske, a to su Edvarda Kardelja⁷⁰, Josipa Broza Tita⁷¹ i Vladimira Bakarića⁷². Kao drugi događaj koji će uvelike

⁶⁵ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 348

⁶⁶ Isto, str. 348.

⁶⁷ Tomić, A., *Generacija sretnika- svakodnevnica u kulturi i književnosti 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća*, Filozofski fakultet u Zagrebu, str. 239

⁶⁸ Bilandžić, D., *Jugoslavija poslije Tita*, Zagreb: Globus, 1986., str. 9

⁶⁹ Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Hrvatski studiji, Zagreb, str. 31

⁷⁰ Vječiti reformator, arhitekt društvenog sistema socijalističkog samoupravljanja, tvorac četiri ustava Jugoslavije, glavni autor Programa SKJ i najvećeg dijela programskih dokumenata KPJ- SKJ u razdoblju od oko 48 godina, umro je 10. veljače 1979. godine. (usp. Bilandžić, D., *Jugoslavija poslije Tita*, Zagreb: Globus, 1986., str. 9)

⁷¹ Vođa revolucije i vođa naroda i narodnosti Jugoslavije, predsjednik SKJ i predsjednik SFRJ, umro je 4. svibnja 1980. godine. (usp. Bilandžić, D., *Jugoslavija poslije Tita*, Zagreb: Globus, 1986., str. 9)

usmjeriti daljnji razvoj zemlje bilo je izbijanje velike ekonomske krize, koju mnogi smatraju jednom od najdubljih kriza u povijesti Jugoslavije. Tijekom osamdesetih, ekonomska se i politička kriza produbljivala, apatija rasla, a socijalistička je ideologija posve izgubila na uvjerljivosti, Savez komunista je gubio na ugledu, a čitav se državni i društveni ustroj polako, ali sigurno rastrojao⁷³. Upravo je ovo opis stanja u kojem se Jugoslavija našla u osamdesetim godinama. Takvo stanje dovelo je do sve većeg sukoba među republikama koje se nisu mogle dogovoriti o bitnim pitanjima u vezi upravljanja državom. Upravo ove sukobe možemo smatrati trećim ključnim događajem na početku osamdesetih godina, a koji je započeo pobunama među albanskim stanovništvom u Autonomnoj Socijalističkoj pokrajini Kosovo⁷⁴. Važnost ta tri događaja možemo proučavati u odnosu društva prema njima i stanju u zemlji. Možemo reći da su oni prisilili sve društvene snage da se odrede ne samo spram tih događaja nego i prema prošlosti, sadašnjosti i budućnosti društvenog razvoja⁷⁵. U navedenome možemo pronaći uzrok buđenja javnosti i njihovo djelovanje na događaje u Jugoslavije. Također uočljiva nam je važnost otpora mladih prema postojećem poretku u Jugoslaviji kada mladi potaknuti, ponajviše glazbom, počinju osnivati razne pokrete i inicijative pomoću kojih bi izrazili nezadovoljstvo stanjem u kojem žive.

Spomenuli smo kako je u osamdesetim godinama došlo do teške političke krize zemlje. Nakon Titove smrti dolazi do političke krize koja će za posljedicu ostaviti režim s kojim će se društvo teško nositi. Nakon Titove smrti u vodstvu federacije zamijenio ga je sustav rotacije, prema kojemu je funkciju saveznog predsjednika svake godine obavljao predstavnik druge republike⁷⁶. Nakon prvih ekonomskih i političkih pogoršanja u državi, dolazi do posljedica za režima koji je, unatoč velikoj karizmatičnoj ličnosti, mnogima uskraćivao slobodu izražavanja različitih ideja i mišljenja⁷⁷. Usporedno s oštrim režimom stvaraju se i dvije dominantne političke struje. Jedna se temeljila na jačanju ekstremno nacionalističkih uvjerenja, a druga na postupnom jačanju potrebe za demokratizacijom i građenjem civilnog društva⁷⁸. Jasno je da je čitavo razdoblje dolazilo do sukoba između njih, te da je vlast uglavnom podupirala prvu navedenu. Upravo zbog nastanka demokratske struje i

⁷² Bio je 40 godina na čelu Hrvatske, a umro je 16. siječnja 1983. godine. (usp. Bilandžić, D., *Jugoslavija poslije Tita*, Zagreb: Globus, 1986., str. 9)

⁷³ Goldstein Ivo, *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 595

⁷⁴ Bilandžić, D., *Jugoslavija poslije Tita*, Zagreb: Globus, 1986., str. 9

⁷⁵ Isto, str. 10

⁷⁶ Spehinjak, Katarina, Cipek, Tihomir, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*, Zagreb: God. 39., br. 2., 249.-513., 2007., str. 261

⁷⁷ Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatski studiji, str. 31

⁷⁸ Isto, str. 31

ozbiljnog pogoršanja stanja u zemlji doći će do sve veće želje za demokratizacijom države u kojoj će mladi imati veliku ulogu. Usporedno s tim događajima kao važan korak prema raspadu Jugoslavije možemo navesti i ličnost Slobodana Miloševića. Naime, stvorena je, dijelom prešutna, a dijelom otvorena, koalicija komunističkog vodstva Srbije oko Slobodana Miloševića i nacionalističke inteligencije iz Srpske akademije nauka i umetnosti⁷⁹. Kao glavni program njihovog djelovanja ističemo velikosrpsku ideju, koja će eskalirati nakon raspada Jugoslavije i ratom u bivšim republikama⁸⁰. Upravo svi ti događaji potaknuli su komunističko vodstvo Hrvatske da poduzmu mjere kojima bi se suprotstavili oštrom režimu iz Srbije, a što je rezultiralo demokratskim izborima kojima je završeno razdoblje komunističke diktature u Hrvatskoj.

Osim političke krize, u osamdesetima kriza je pogodila i gospodarstvo i privredu⁸¹. Upravo zbog toga dolazi do takozvane „dužničke krize“ koja će za sobom ostaviti brojne posljedice na stanovništvo, a uvelike će utjecati i na odnose među republikama te produbljivati njihove sukobe koji traju od samog nastanka Socijalističke Jugoslavije, a osamdesete godine će ih izvesti na vidjelo. Kao početak opće krize sustava u Jugoslaviji možemo navesti krizu u privredi⁸². Kao bitan pokazatelj gospodarske krize možemo navesti nestašicu nafte i namirnica potrebnih za svakodnevnih život. Zbog nedostatka deviza nije bio moguć uvoz nafte u dostatnim količinama, pa je već 1980. godine uzmanjkalo benzina i drugih naftnih derivata⁸³. Kao rješenje za taj problem uvodile su se razne mjere štednje, a kao jedna od najpopularnijih bila je vožnja automobila po sistemu par-nepar. Što se tiče nedostatka namirnica u trgovinama, najviše je nedostajalo kave, deterdženta, čokolade pa se rješenje tog problema tražilo u kupovini u susjednim europskim zemljama⁸⁴. Upravo su načini na koje se pokušavalo riješiti novonastale probleme samo produbljivali krizu u zemlji. Jedna

⁷⁹ Spehinjak, Katarina, Cipek, Tihomir, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*, Zagreb: God. 39., br. 2., 249.-513., 2007., str. 262

⁸⁰ SFRJ je urušavao i velikosrpski nacionalizam, koji je na agresivan i anakron način nastojao preokrenuti povijesni kolotok: reafirmirati jugoslavenski centralizam i pod jugoslavenskim imenom oživotvoriti Veliku Srbiju. (usp. Perić, I., *Povijest Hrvata*, Zagreb: Školska knjiga, 2007., str. 257)

⁸¹ Vanjski dug od gotovo 20 milijardi dolara koji se nije mogao otplatiti. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 351)

⁸² Stupanj rasta DBP-a drastično je pao: između 1980. i 1986. jugoslavenski je prosjek bio samo 0,8% i kao takav ispod stope rasta stanovništva koja je bila 1%. Do 1985. stvarni prihodi stanovništva pali su za 48,4%. Do 1984. industrijska je produktivnost pala za 7%, dok je industrijska produktivnost u zapadnoj Europi rasla 5% godišnje u istom razdoblju. U 1984. broj je nezaposlenih prešao brojku od 1 milijun i narastao za još 120.000 do kraja 1987. U isto vrijeme, razlike između pojedinih konstitutivnih republika i autonomnih pokrajina drastično su se pojačale: stopa nezaposlenosti je varirala između 1,4% u Sloveniji do 24% na Kosovu. (usp. Spehinjak, Katarina, Cipek, Tihomir, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*, Zagreb: God. 39., br. 2., 249.-513., 2007., str. 261)

⁸³ Goldstein I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 596

⁸⁴ Trst, Graz i drugi.

od glavnih inicijativa za poboljšanje gospodarskog stanja, potaknuta iz središnjih državnih i partijskih institucija, dogodila se potkraj 1981. kada je osnovana Komisija za ekonomsku stabilizaciju kojoj je na čelu bio Slovenac Sergej Kraigher (tzv. Kreigherova komisija).⁸⁵ Iako se očekivalo da će njome biti barem djelomično poboljšano stanje u zemlji, do toga ipak nije došlo. Naime, Komisija je izazvala veliki otpor među republikama zbog vodeće uloge Komunističke partije koju je i dalje propagirala. Monopol SK održavao se i u osamdesetima, ali se sve više ograničavao na policiju, vojsku, zakonodavstvo i državni budžet⁸⁶. Iz navedenoga možemo zaključiti kako je usprkos svemu Jugoslavija bila totalitarna država. Upravo je to prouzrokovalo brojne konflikte između republika unutar Jugoslavije, te pojačavalo nacionalizam kao ključni problem Jugoslavije. Dodatan razlog za to predstavljale su i sve veće razlike među razvijenima i nerazvijenim republikama. S takvim razlikama u gospodarskoj razvijenosti i društvenim interesima, s institucionalnom blokadom i međunacionalnim sukobima koji su se naslućivali, ubrzano se produbljivala kriza jugoslavenske državne zajednice⁸⁷. Vidljivo je kako su sve mjere koje su se provodile dovodile do suprotnih rezultata od očekivanih, a to je bio raspad Socijalističke Jugoslavije.

Očito je da su svi navedeni podatci i krize koje su pogodile Jugoslaviju težile osnivanju otpora prema vlasti. Iako je od samog početka bilo kakav pokazatelj otpora i neslaganja s vlašću bio kažnjavan, ne možemo reći da nije postojao⁸⁸. No, važno je napomenuti kako su projekt samoupravljanja, pozicija J. B. Tita i politika međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji bili osnovice koje se javno nije smjelo dovoditi u pitanje⁸⁹. Jasno je da nakon smrti Tita, uz sve druge promjene koje su nastale, dolazi i do sve veće tolerancije na otpor i kritiku vlasti. Upravo će nam to biti vidljivo iz organiziranja raznih udruženja kojima će cilj biti predstavljanje javnosti brojnih pitanja i problema s kojima se susreću. Režim je na sve pokušaje disidenstva odgovarao oštrim mjerama represije. Naime, režim je ocjenjivao kao “sumnjive” sve one skupine koje je smatrao “snagama prošlosti”; “nacionaliste”, “klerikalce”,

⁸⁵ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 352

⁸⁶ Goldstein I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 612

⁸⁷ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 353

⁸⁸ Najpoznatiji su slučajevi disidenta Milovana Đilasa (1954., Beograd), Mihajla Mihajlova (1966., Zadar), skupine koja je djelovala šezdesetih godina oko zagrebačkoga filozofskog časopisa *Praxis*, zatim Marka Veselice te drugih članova SKJ – pa i iz samog vodstva – koji su se od “partijske linije” udaljili nakon “hrvatskog proljeća”. (usp. Spehinjač, Katarina, Cipek, Tihomir, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*, Zagreb: God. 39., br. 2., 249.-513., 2007., str. 262)

⁸⁹ Spehinjač, Katarina, Cipek, Tihomir, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*, Zagreb: God. 39., br. 2., 249.-513., 2007., str. 262

“liberale” i “anarhiste”, pripadnike starih građanskih stranaka, neke građanske slojeve, dijelove slobodnih profesija i studentske populacije te kritičke pojedince u redovima Partije⁹⁰.

Mnogi autori koji se bave proučavanjem Socijalističke Jugoslavije navode kako su stanje u zemlji i društvena organizacija osamdesetih godina veoma teška za proučavanje i analiziranje nego što je to bio slučaj sa prijašnjim desetljećima. Kao važan faktor u oblikovanju društvene strukture u osamdesetima imala je politička slika zemlje. Državno-partijska organizacija je bila, i personalno i funkcionalno, takav odlučujući društveni kompleks, koji je, neposredno i preko odgovarajućih instrumenata, upravljao društvom⁹¹. Također može se zaključiti da je politička organizacija Socijalističke Jugoslavije stvarana s ciljem da svojim sadržajem i djelovanjem zadovolji sve interese društva koji se uvelike razlikuju unutar svih zemalja Jugoslavije. Kao primjer možemo navesti Omladinsku organizaciju⁹² koja je uvelike utjecala na razvoj i djelovanje mladih unutar Jugoslavije. Uz Omladinsku organizaciju postojale su i brojne druge, poput SSRN, Sindikat, mreža društava građana i druge kojima je bio cilj promicati i širiti svoje interese i potrebe. Upravo će spomenute organizacije imati veliku ulogu u osamdesetim godinama kada će država, kao instrument spomenutih interesea, zapasti u veliku krizu, posebice nakon smrti Josipa Broza Tita. Kao posebno važnu za potrebe ovoga rada navest ćemo Omladinske organizacije koje će privući veliki broj mladih unutar Jugoslavije, ali i u Hrvatskoj. O navedenome će više riječi biti u sljedećim poglavljima.

2.3.1. STANJE U HRVATSKOJ 80- ih GODINA

Hrvatska se kroz čitavo postojanje Socijalističke Jugoslavije svrstavala među razvijenije i bogatije republike. Naime, brojni su pokazatelji toga, a takvo je stanje posebno dolazilo do izražaja osamdesetih godina, tijekom gospodarske i političke krize u Jugoslaviji. Naime, društveni proizvod Hrvatske bio je u rangu sa slovenskim te su njih dvije sačinjavale najrazvijenije republike unutar Jugoslavije. Također u osamdesetim godinama postalo je jasno da Hrvatska taj svoj status može zahvaliti razvijenom turizmu na Jadranskoj obali. U osamdesetim godinama hrvatski turizam doživljava vrhunac⁹³. Iako u sedamdesetim

⁹⁰ Spehinjak, Katarina, Cipek, Tihomir, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*, Zagreb: God. 39., br. 2., 249.-513. , 2007., str. 263

⁹¹ Bilandžić, Dušan, *Jugoslavija poslije Tita*, Zagreb: Globus, 1986., str. 25

⁹² Omladinska organizacija je savez mlade generacije, koja artikulira sve ono što ta generacija nosi kao svoje ideale, interese i potrebe. (usp. Bilandžić, Dušan, *Jugoslavija poslije Tita*, Zagreb: Globus, 1986., str. 25)

⁹³ Broj noćenja dosegao je 1980. brojku od 53,5 milijuna, a rekordna je bila 1985. sa 67.665.000. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 353)

godinama opada gradnja hotela na jadranskoj obali, privatnici grade vikendice, apartmane te time obogaćuju turističku ponudu zemlje.

Pisali smo i sve većem doseljavanju stanovništva sa sela u gradove, što je pridonijelo ubrzanom rastu gradova u Hrvatskoj koji će se nastaviti do 1991. godine. Osim Zagreba izgrađivali su se, povećavali stanovništvo i gospodarski jačali i drugi, manji gradovi uslijed otvaranja jednog ili više velikih pogona u gradu ili njegovoj okolici⁹⁴. Iako bi rezultat toga trebao donijeti korist stanovništvu i zemlji, došlo je do suprotnog učinka. Kako mnogi od tih pogona nisu bili konkurentni u inozemstvu (a građeni su dobrim dijelom da izvoze), tako su plaće bile slabe te prihodi domaćinstva nisu mogli zadovoljavati sve veće potrebe potrošačkoga društva⁹⁵. Upravo će potrošački mentalitet postati važan segment društvenog života u osamdesetim godinama u Jugoslaviji. Kao pokazatelj lošeg stanja u Hrvatskoj osmadesetih možemo navesti i smanjivanje broja stanovnika, uzrokovano drastičnim smanjivanjem nataliteta i takozvanim odlijevom mozgov⁹⁶.

Sredinom osamdesetih u Hrvatskoj dolazi do stanovite liberalizacije dijelom i zbog toga što je SK gubio legitimitet da se postavlja kao vrhovni arbitar⁹⁷. Upravo se liberalizacija očitovala kroz otvorenu kritiku društva i društvenog života. Mladi će imati veliku ulogu u pokretanju kritike društvenog života u Hrvatskoj. Na javnim skupovima, u tisku, preko radija i televizije, sve se više govorilo o izlasku iz krize prijelazom na tržišno gospodarstvo i pluralističku demokraciju⁹⁸. To je bio početak razvoja višestranačja u Hrvatskoj i uvod u rat koji će uslijediti u devedesetim godinama, nakon raspada Socijalističke Jugoslavije. Povezano s time možemo navesti i disidenstvo i otpor vlasti koji se javio u Hrvatskoj od samog nastanka Jugoslavije. Kao glavni pokretači otpora navode se brojni društveni slojevi među njima hrvatska inteligencija, književnici, seljaci, radništvo, žene. Naime, kao važan preduvjet liberalizaciji, koja će se punom snagom javiti u osamdesetim godinama, bila je otvorenost prema Zapadu. Šezdesetih godina potpuno su legalizirana putovanja u inozemstvo, građani su odlazili u shopping u Trst i Graz, mladi su masovno slušali radio Luxembourg, prevodila se recentna europska stručna literatura i beletristika, a ekspanzija turizma dovodila je u

⁹⁴ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 354

⁹⁵ Isto, str. 355

⁹⁶ U osamdesetima se nastavio odlazak stanovništva u inozemstvo. Više to nisu bili samo fizički radnici i obrtnici, kao u šezdesetim godinama, već i stručnjaci koji odlaze u potragu za boljim standardom i mogućnostima. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 356)

⁹⁷ Goldstein, I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 632

⁹⁸ Perić, I., *Povijest Hrvata*, Zagreb: Školska knjiga, , 2007., str. 360

Jugoslaviju strance, osobito zapadnjake⁹⁹. Upravo je upoznavanje s vrijednostima i načinom života Zapada jedan od glavnih preduvjeta za nastankom želje za demokracijom u Hrvatskoj. Također nepostojanje cenzure možemo smatrati bitnim preduvjetom za širenjem disidentskih pokušaja. Naravno da je povremenih je zabrana bilo tijekom cijeloga komunističkog razdoblja, a obično su se odnosile na tekstove koji su aludirali na Titovu ličnost ili tematizirali odnose među narodima Jugoslavije na “društveno nepoželjan” način¹⁰⁰. Vlast je više pažnje posvećivala oglašavanju na medijima i u tisku. U sedamdesetim godinama glavni pokretači otpora bili su mladi, tj. studentske organizacije koje su povele Hrvatsko proljeće koje će za sobom ostaviti ogromne posljedice, a glavni cilje bio je nacionalnog karaktera. Za daljnji razvoj disidentske povijesti bitne su sedamdesete godine kada su se pojavili, utemeljeni na zapadnim modelima, subkulturni pokreti mladih (punkeri, darkeri) kao i prve feminističke skupine te skupine za zaštitu okoliša¹⁰¹. Tek tijekom osamdesetih godina te skupine postaju popularnije u Hrvatskoj. O navedenim organizacijama bit će više podataka u sljedećem poglavlju.

2.3.1.1. DRUŠTVENI ŽIVOT HRVATSKE U OSAMDESETIM GODINAMA

Ono što je popravljalo sliku krize osamdesetih u Hrvatskoj, ali i ostalim republikama unutar Jugoslavije, bilo je kulturni i društveni život. Kao primjer toga možemo navesti obogaćivanje kulturnog i društvenog života stanovništva otvaranjem prvih radio- stanica¹⁰² i pokretanja novina¹⁰³. Upravo radio- stanice i tisak postaju važan segment društvenog života, a posebno mladih generacija, koje se sve više upoznaju sa zbivanjima u drugim zemljama Europe i svijeta. Kao jedno od vanijih glasila mladih možemo navesti *Polet*. Značajan je bio zbog svoje tematske određenosti. Počinje govoriti o glazbi, jeziku ulice i mladih, a ponekad svojim, za to vrijeme, buntovnim fotografijama, otvaraju vrata sve većem broju medijskog suprotstavljanja režimu¹⁰⁴. Ipak kao jedan od najrasprostranjenijih i najvažnijih medija u osamdesetima je svakako bio radio i to Omladinski radio, kasnije nazvan Radio 101. Osnovan je 8. svibnja 1984. kao službeni radio Saveza socijalističke omladine općine Trešnjevka te je

⁹⁹ Spehinjak, K., Cipek, T., *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*, Zagreb: God. 39., br. 2., 249.-513. , 2007., str. 265

¹⁰⁰ Isto, str. 265

¹⁰¹ Isto, str. 290

¹⁰² Omladinski radio u proljeće 1984. godine, poslije Radio 101. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 358)

¹⁰³ Danas i Start. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 358)

¹⁰⁴ Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatski studiji, str. 32

već tada bio umrežen s Ljubljanom i Beogradom preko ljubljanskog radija Študent i beogradskim omladinskim radijom¹⁰⁵. Kao i tisak i radio je bio prenositelj brojnih kontroverznih tema i društvenih problema te je veoma često dolazio u sukob s vlastima. Upravo su mediji bili glavni pokretač djelovanja mladih te je Zagreb postao jedan od prvih gradova u Hrvatskoj u kojem su se mladi okupljali i organizirali u inicijative, kasnije udruženja koja su govorila o mirovnim, ekološkim, feminističkim i ljudskim pravima uopće¹⁰⁶.

Govoreći o pokretima koji su osnivani u osamdesetim godina radi sve većeg nezadovoljstva stanjem u zemlji moramo spomenuti i neke od važnijih organizacija koje tada nastaju, a koje možemo smatrati začecima društvenog života Hrvatske. Inicijative i akcije koje su se pojavile i razvile osamdesetih godina mogu se promatrati kao rezultat organiziranoga kolektivnog ponašanja koje Touraine naziva društvenim pokretom¹⁰⁷. Kao temeljni cilj tih pokreta možemo navesti demokratizaciju društva. Također nakon nekoliko ključnih događaja, kojima je u osamdesetim godinama najavljeno novo doba Jugoslavije, postalo je jasno da su potrebne promjene u društvu. Upravo pojačani režim i sve veći pritisak vlasti na društvo rezultirao je osnivanje brojnih organizacija i pokreta kojima se željelo suprotstaviti postojećem stanju u zemlji. Kao dvije najvažnije akcije nastale u osamdesetima bile su TTB¹⁰⁸ i Svarun. TTB okuplja značajan broj mladih aktera koji su se svojim djelovanjem trudili stvoriti alternativni politički pristup temama koje sve češće počinju biti dijelom javnog života¹⁰⁹. Glavni cilj im je bio nametanje svih bitnih pitanja¹¹⁰ vezanih uz društveni život javnosti i vlasti. Za razliku od TTB, Svarun postaje prva organizacija koja je registrirana kao udruga, a razvila se iz TTB-a. Definiiraju se kao radna grupa za ekološke, feminističke, mirovne i duhovne inicijative¹¹¹. Važnost TTB-a i Svaruna ne trebamo promatrati u tome koliko su uspjeha imali u svojem djelovanju, već u tome da su upravo te organizacije bile početak i povod za sve većim uključivanjem društve u život zemlje.

Kao što smo više puta spomenuli uloga mladih u novonastalim promjena u društvu bila je ogromna. U osamdesetim godinama mladi po prvi puta ulaze u obračun s bitnim

¹⁰⁵ Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatski studiji, str. 32

¹⁰⁶ Isto, str. 31

¹⁰⁷ Isto, str. 30

¹⁰⁸ Osnovan je u jednom putovanju vlakom, kroz opuštenu razgovor mladih, 1985. godine pod nazivom Train Toilet Band. (Usp. Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatski studiji, str. 32)

¹⁰⁹ Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatski studiji, str. 32

¹¹⁰ Ekološka, feministička, mirovna i druga. (usp. Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatski studiji, str. 32)

¹¹¹ Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatski studiji, str. 34

pitanjima vezanim uz vlast i stanje u zemlji. Kao pokretač sve većeg uključivanja mladih u društvena kretanja možemo navesti Omladinske organizacije. One se počinju stvarati u Hrvatskoj u međuratnom razdoblju kada je 1919. osnovana u Zagrebu organizacija Savez komunističke omladine Jugoslavije ili SKOJ¹¹². Potrebno je napomenuti da je SKOJ djelovao u sklopu Socijalističke radničke partije Jugoslavije te je imao veliku ulogu u usmjeravanju mladih u duhu socijalizma. Područje djelovanja organizacija je bilo na svim mjestima gdje su bili mladi, a cilj je bio uključivanje mladih u bitna pitanja zemlje. Upravo u Omladinskim organizacijama možemo uočiti bitan preduvjet za stvaranjem otpora mladih prema vlasti u osamdesetim godinama.

2.3.1.2. NOVI VAL

Pop i rock glazba u Jugoslaviji je doživjela boom sedamdesetih godina: prvo su u Beogradu i Sarajevu, a zatim u Zagrebu i Ljubljani nastale brojne skupine. Najpopularniji su u to vrijeme: *Bijelo dugme*, *Indeksi* (Sarajevo), *Riblja čorba*, *Idoli* (Beograd), *Azra*, *Parni valjak* (Zagreb), *Leb i sol* (Skoplje), *Buldožer* (Ljubljana) te kasnije *Pankrti* (Ljubljana) i *Prljavo kazalište* (Zagreb)¹¹³. Navedene sastave možemo svrstati u zajedničku skupinu pod nazivom *Novi val*. *Novi val* je pojam koji se odnosi na bujanje rock scene krajem 1970-ih i početkom 1980-ih unutar socijalističke Jugoslavije, obuhvaćajući žanrovski različite glazbene pojave, od punka do art-rocka¹¹⁴. Iako postoji veoma mali broj radova koji se bave nastankom i razvojem Novog vala na prostoru Jugoslavije, možemo sa sigurnošću zaključiti kako je rock i pop glazba stigla na naš prostor upravo s pokretom *Novi val*. Pokret povezujemo s britanskim i američkim punkom, te mnogi autori smatraju upravo te zemlje izvorištem Novog vala, koji je vrlo brzo pronašao put do naših prostora. Razlog tome je velika kriza socijalističkog sustava u osamdesetim godinama. Upravo u tim kriznim vremenima možemo uočiti djelovanje mladih na događaje i stvarnost koja ih okružuje, a preko pjesama Novog vala to su mogli itekako iskazati¹¹⁵. Kao glavna središta u Jugoslaviji u kojima se pojavio Novi val su: Zagreb, Ljubljana i Beograd, no mnogi navode i Rijeku kao važno središte novog pokreta. Od svih ljubljanskih bendova najvažniji bili su Pankrti. Osnovani su u rujnu 1977., kao jedan od prvih

¹¹² Šarić T., Jukić M., Prilog proučavanju povijesti omladinskih organizacija na temelju fonda Republičke konferencije Socijalističkog saveza omladine Hrvatske (1942-1990), Arh. vjesn. 56(2013), str. 269-288, str. 269

¹¹³ Spehinjak, K., Cipek, T., *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*, Zagreb: God. 39., br. 2., 249.-513., 2007., str. 289

¹¹⁴ Barić, V., *Hrvatski punk i novi val 1976-1987*, Solin: vlastita naklada, 2011., str. 780

¹¹⁵ Novi val se ne očituje se samo u glazbi, nego i stripu, filmu, kazalištu i fotografiji. svrha toga pokreta da se kroz glazbu i film pokažu društvene, ekonomske i političke promjene koje su zahvatile Jugoslaviju u osamdesetima. (usp. <http://123kreni.weebly.com/novi-val.html>, pristupila: 29.7.2016.)

punk sastava, no definitivno kao oni koji su ga obilježili diljem Jugoslavije¹¹⁶. Mnogi smatraju upravo Pankrte začetnicima *Novog vala* na prostoru Jugoslavije. Zagrebački novi val rođen je u Studenskom centru gdje su počeli bendovi poput Azre, Haustora, Filma i drugih¹¹⁷. Iako se većina tih glazbenih sastava u svojem repertuaru nije bavila politikom i pitanjima vezanim uz nju, možemo izdvojiti neke koje su svojim tekstovima pokušavale predstaviti političko stanje zemlje. Kao primjer možemo navesti grupu *Azra*, koja postaje veoma popularna u tom razdoblju. Osamdesetih godina, vrlo popularna zagrebačka grupa *Azra* pod vodstvom Branimira Johnyja Štulića (1953.) zanimljivim tekstovima često izražava cinizam, ironiju i prijezir prema uspostavljenim vrijednostima, izražavajući tako dominantne stavove urbane mlađe generacije¹¹⁸. Uz grupu *Azra* i *Riblja Čorba* također svojim osvrtima na političko stanje u zemlji, bila je podvrgavana brojnim napadima vlasti. Glavni razlog tome bilo je pozivanje na sveopću krizu, tj. *Novi val* možemo smatrati nagovjestiteljem kriznih vremena u Jugoslaviji. Također važnost utjecaja *Novog vala* na društvo leži u tematici pjesama koje nastaju u to doba te želja da pomoću glazbe mijenjaju društvo i život oko sebe. Neposrednošću doživljaja stvarnosti legitimira se govor o sasvim našim i sasvim konkretnim temama i problemima, od kanalizacije, smeća, siromaštva, ružnih novih gradova, do milicijskih pendreka, „mercedesa“ iz kojih mašu rukovodioci i prislušivanja telefonskih razgovora¹¹⁹. No, iako mnogi smatraju da je utjecaj glazbe iz tog razdoblja na stanovništvo jugoslavenskih zemalja bio velik, brojni pokazatelji ne idu tome u prilog. U zemlji u kojoj je većina stanovništva još živjela na selu, a velik dio gradskog stanovništva je tek došao sa sela, postavlja se pitanje stvarnog utjecaja rock glazbe¹²⁰. Prema tome možemo zaključiti, što će se i vidjeti iz prikaza u romanu *Polusan*, da je glazba imala najveći utjecaj upravo na gradsku populaciju mladih. Rock sastavi su svojim pristupom prema publici tekstovima željeli prenijeti ideje emancipacije i solidarnosti. Također povezano s time moramo navesti i važnost prodora rock kulture sa Zapada. Socijalistička Jugoslavija je bila relativno otvorena prema rock kulturi Zapada: na njezinim su pozornicama nastupale svjetski poznate rock skupine *The Rolling Stones*, *Deep Purple* itd¹²¹.

¹¹⁶ <http://123kreni.weebly.com/novi-val.html>, pristupila: 29.7.2016.)

¹¹⁷ Isto, pristupila: 29.7.2016.)

¹¹⁸ Goldstein I., *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008, str. 610

¹¹⁹ Prica, I., „*Novi val*“ kao *anticipacija krize*, Zagreb: Zavod za istraživanje folkloru, 1990., str. 23- 31 , str. 25

¹²⁰ Spehinjak, K., Cipek, T., *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*, Zagreb: God. 39., br. 2., 249.-513., 2007., str. 290

¹²¹ Spehinjak, K., Cipek, T., *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*, Zagreb: God. 39., br. 2., 249.-513. 2007., str. 290

Upravo pokret *Novi val* možemo vezati uz pojavu subkulturnih skupina mladih u Hrvatskoj. Novi val bio mladenački buntovan, neumoljivo ironično- kritičan, antiautoritativan i nedogmatičan pokret¹²². Možemo ga smatrati subkulturnim pokretom koji je uvelike utjecao na stanovništvo Hrvatske, a posebno na mlade koji počinju sve više izražavati svoje nezadovoljstvo sa stanjem u zemlji. Također brojne novonastale pokrete mladih možemo povezati s pojmom subkulture, koja u Hrvatskoj postaje aktivna sedamdesetih i osamdesetih godina.

¹²² <http://123kreni.weebly.com/novi-val.html>, pristupila: 29.7.2016.

3. ŠTO JE TO SUBKULTURA?

*Subkultura ili supkultura je pojam koji obuhvaća kulturu koja se razlikuje od etablirane (ustaljene) kulture; najčešće označuje običaje i ponašanje mladeži koji su u suprotnosti s ustaljenim društvenim vrijednostima*¹²³. Možemo reći da pojam subkulture označava sve procese, djelovanja, osjećaje i sustave vrijednosti po kojima se određena skupina ljudi razlikuje od ostatka kulture kojoj pripadaju. Mnogi autori smatraju da subkulture nastaju iz razloga i želje za pripadanjem pojedinaca nekoj skupini ljudi, drugim riječima zbog pronalaženja vlastitog identiteta unutar neke skupine ljudi. Akteri određene subkulture međusobno dijele interese i ostvaruju ciljeve koje ne mogu ostvariti u postojećim društvenim institucijama, upoznaju i oblikuju sebe i izgrađuju svoju osobnost, što je najvažniji učinak djelovanja subkulture na pojedinca¹²⁴. Postoji nekoliko najbitnijih elemenata koji su dio svake subkulture i bez kojih ona ne bi mogla opstati. Neke od karakteristika subkulturnih grupa jesu: samoorganiziranje, zajednički interesi i ciljevi te nepropisanost uloga i načina ponašanja.¹²⁵ Iako se različite subkulturne skupine međusobno razlikuju, navedene karakteristike možemo smatrati bitnima za svaku pojedinu skupinu. Čikaška škola¹²⁶, koja se najčešće spominjala u kontekstu „urbane sociologije“, važna je za početak svake rasprave o historijatu sociologije subkulture¹²⁷. Upravo pripadnike Čikaške škole možemo smatrati prvima koji su proučavali subkulturu te su se posebno osvrnuli na subkulturu mladih. Naime, kad govorimo o subkulturama, obično mislimo na subkulture mladih koju upravo Birminghamska škola, kao još jedna od teorija subkulture uzima za svoje polazište pri tumačenjima. Jedan od istaknutih pripadnika te škole, Phil Cohen, subkulture definira kao proizvod mladih iz radničke klase koji na taj način rješavaju proturječja koja susreću u

¹²³ <http://www.hrleksikon.info/definicija/supkultura.html>, pristupila: 18.7.2016.

¹²⁴ http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Mihovilović, D., *Aktulane subkulturne skupine u Hrvatskoj*, str. 38., pristupila: 18.7.2016.

¹²⁵ http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Bužinkić, E., *Mladi i društvo- pitanje identiteta*, str. 28, pristupila: 18.7.2016.

¹²⁶ Čaldarović (1985.) je i tematski i vremenski jasno definirao čikašku školu, obrađujući prvenstveno Thomasa, Parka, Burgessa, McKenzieja i Wirtha kao njene glavne predstavnike, označujući dvadesete i tridesete godine kao ključno razdoblje stvaranja prepoznatljive teorije. (usp. Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001., str. 17)

¹²⁷ Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001., str. 17

roditeljskoj, ali i dominantnoj kulturi¹²⁸. Iz navedenoga možemo uočiti da pripadnici Birminghamske škole u središte svojih proučavanja subkultura stavljaju mlade.

U osamdesetim godinama veliku važnost dobiva pojam kontrakulture. Pojam kontrakulture označava skup društvenih pokreta i drugih aktera koji žele radikalnu društvenu promjenu, na svim razinama, u ukupnosti svakodnevnoga života¹²⁹. Upravo su političke prilike otvorile vrata stvaranju kontrakulturnim grupacijama koji su najčešće preko glazbe širili svoju kritičnost i otpor prema društvu i vlasti. Kao primjer navedenoga možemo spomenuti punk glazbu i pristaše punk pokreta u svijetu i Hrvatskoj koji se javio osamdesetih godina. Na temelju pročitanih romana i izdvojenih citata pokušat ćemo oprimjeriti postojanje subkulturnih i kontrakulturnih skupina u Hrvatskoj osamdesetih godina. Smatram da bi trebalo provesti detaljnije bavljenje pojmom subkulture, dok je za temu ovoga diplomskog rada navedeno sasvim dovoljno podataka kao.

Smatram da je potrebno veću pozornost posvetiti nastanku subkultura u Hrvatskoj, s posebnim osvrtom na subkulturu mladih. Možemo reći da je nastanak i razvoj subkulturnih skupina mladih u Hrvatskoj tekao drugačijim smjerom za razliku od ostatka svijeta. Naime, Hrvatska je specifična po tome što u Hrvatskoj subkulturne skupine mladih nisu postale dijelom revolucionarnih previranja, već je njihov odjek bio daleko manji nego u ostalim europskim zemaljama i SAD-u. Subkulture su se zadržale na stilu, identitetu te kulturnim elementima poput glazbe, umjetnosti i odijevanja, odnosno u novije vrijeme filmova, konceptualne umjetnosti, kreativnosti općenito¹³⁰. Upravo navedeni opis možemo pripisati brojnim subkulturnim skupinama mladih u Hrvatskoj što je i izazvalo tolerantan stav prema njima. Iako mnogi autori navode da je bilo potrebno dosta vremena dok se nije počelo s proučavanjem subkultura i njihovog djelovanja, događaji iz šezdesetih uvelike su utjecali na subkulturna zbivanja u Hrvatskoj. Zbivanja s kraja šezdesetih imala su odjek, praćen autentičnim djelovanjem različitih aktera, i u našoj sredini, kako u području društvenih sukoba, u kojem se za svoju ulogu izborio studentski pokret, tako i u području „kulture mladih“ i nastajuće diskografske i srodne domaće industrije¹³¹. Upravo je studentski pokret i

¹²⁸ http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Preveden, A., *Šminkeri – otpor mladih kroz rituale – gdje je tu otpor?*, str. 28, pristupila: 19.7.2016.,

¹²⁹ http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Čop, D., *Anarho punk 90-ih, subkultura ili kontrakultura?*, str. 33, pristupila: 19.7.2016.

¹³⁰ Kalčić, J., *Subkulture mladih u Puli: Od punka do rasapa alternativne scene*, Nar. umjet. 49/2, 2012, str. 71–95, str. 79

¹³¹ Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001., str. 141

pojava novih glazbenih smjerova utjecala na razvoj subkulture mladih u sedamdesetim i kasnijim osamdesetim godinama. Možemo uočiti kako je glazba imala ogroman utjecaj na mlade i njihov život u kriznim razdobljima postojanja Jugoslavije. Kroz glazbu su se prenosile oštre kritike društva i vlasti, a posebice u osamdesetim godinama kada je socijalistički poredak Jugoslavije bio na svom izmaku. Kultura mladih i sve veća uloga rock glazbe u posredovanjima stila i identiteta u domaćim radovima bili su obično povezivani sa studentskim pokretom ili sa svjetskim kretanjima na modnim i širim pozornicama adolescentskih stilova života¹³². Prema tome možemo reći kako je početkom sedamdesetih godina više pažnje bilo posvećivano studentskom pokretu i akterima uključenim u njega, dok su subkulturne skupine mladih bile zapostavljene. Tek krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina dolazi do stvaranja novih subkulturnih skupina mladih. Nastaje scena koja je naglašeno adolescentska, nepolitična, vezana uz glazbu, „slobodno vrijeme“ i različite životne stilove¹³³.

Benjamin Perasović je u svojoj knjizi *Sociologija subkultura u Hrvatskoj* dao veoma detaljan pregled nastanka i djelovanja subkulturnih skupina mladih u Hrvatskoj, obuhvativši razdoblje sedamdesetih i osamdesetih godina. Sedamdesetih godina na sceni se pojavljuju tri osnovne subkulturne skupine, a to su šminkeri, hašomani i štemeri¹³⁴. Pripadnici tih skupina međusobno su se razlikovali po načinu odijevanja, glazbi koju slušaju, mjestima okupljanja i načinima ponašanja. U romanu koji ćemo analizirati pronalazimo podatke i opise pojedinih pripadnika navedenih subkultura mladih. Subkulture koje se javljaju u osamdesetim godinama u Hrvatskoj su: punkeri, darkeri, nogometni huligani¹³⁵. Upravo su navedene subkulturne skupine odigrale važnu dionicu povijesti mladih u Hrvatskoj tijekom osamdesetih godina. Mnogi mladi, zbog teškog stanja u kojoj se Hrvatska tih godina nalazila, izlaz od problema svakodnevnice pronalazili su u pripadnosti nečemu što autori nazivaju subkulturom.

¹³²Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001., str. 143

¹³³Isto, str. 143

¹³⁴Isto, str. 162

¹³⁵Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2001.

4. PRIKAZ OSAMDESETIH GODINA U HRVATSKIM ROMANIMA

4.1. RATKO CVETNIĆ

Ratko Cvetnić je hrvatski književnik rođen 26. lipnja 1957. godine u Zagrebu¹³⁶. Studirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te završio Povijest umjetnosti i komparativnu književnost. Iako je objavio nekolicinu romana, veoma je cijenjen autor među čitateljima i kritičarima. Pozornost kritike i čitatelja privukao je autobiografskim zapisima o Domovinskom ratu u romanu *Kratki izlet* (1997), u kojima je s ironijskim odmakom opisao ratnu svagdašnjicu¹³⁷. Mnogi smatraju upravo *Kratki izlet* jednom od najboljih hrvatskih ratnih proza, a u prilog tome ide i nagrada Ksaver Šandor Gjalski koju je Ratko Cvetnić dobio za navedeni roman. Ostali romani su: *Polusan* i *Povijest Instituta*. O romanu *Polusan* više ćemo navesti u sljedećem poglavlju.

4.2. ROMAN: *POLUSAN*

Ratko Cvetnić je nakon objavljivanja veoma uspješnog romana *Kratki izlet* 1997. godine, čija tematika se bavi događajima iz Domovinskog rata, objavio svoj drugi roman pod nazivom *Polusan*. Roman je objavljen 2009. godine i kroz prikaz osamdesetih godina u Zagrebu na 550 stranica izazvao je veliko oduševljenje među čitateljima i kritikom. *Polusan* je roman građen od digresija, mnoštva samostalnih epizoda, šume likova i stalne težnje za gestom pojašnjavanja (i u zagradama), čak i dvostrukog poentiranja napisanog¹³⁸. Glavna okosnica romana je život u Zagrebu krajem osamdesetih godina. Struktura romana je veoma pomno osmišljena, a radnja se odvija po mjesecima u posljednje dvije godine postojanja Jugoslavije. Kroz prizmu mladih u Zagrebu, posebice glavnog junaka romana Vjekoslava Modrića, prikazan je raspad socijalizma i Jugoslavije te odraz tih zbivanja na građane Zagreba. U jeku raznoraznih nostalgičnih prisjećanja na (bolju) prošlost i osamdesete kao doba procvata glazbene, novinske i ine kulturnjačke scene, Cvetnićev *Polusan* dolazi gotovo kao pljuska prevladavajućem mišljenju o tome kako je to izgledalo dok nas je nosio novi val, a vjetrovi rata polako i sigurno pronalazili svoj put do cilja¹³⁹. U romanu se pojavljuje velik broj likova, uglavnom mladih ljudi, koji nam svojim životnim stilovima i načinima razmišljanja daju dobar uvid u život omladine osamdesetih u Zagrebu. Kao glavne likove u romanu možemo navesti Vjekoslava Modrića, njegovog bratića Hrvoja, djevojku Branku te

¹³⁶ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=69421>, pristupila: 1.8.2016.

¹³⁷ Isto, pristupila: 1.8.2016.

¹³⁸ <http://www.mvinfo.hr/clanak/ratko-cvetnic-polusan>, pristupila: 1.8.2016.

¹³⁹ <http://www.mvinfo.hr/clanak/ratko-cvetnic-polusanm>, pristupila: 1.8.2016.

nam upravo oni prikazuju različite pristupe mladih zbivanjima osamdesetih u Hrvatskoj. Roman je pisan u prvom licu jednine, a pripovjedač je Vjekoslav. On se opisuje kao nezavršeni student prava, kojemu je ostao jedan ispit do završetka fakulteta. U međuvremenu se suočava s teškom situacijom koja vlada u Hrvatskoj, te je u stalnoj potrazi za poslom. Najveći problem predstavlja mu nedostatak novaca te odnos s djevojkom Brankom dok je u maloj mjeri zaokupljen političkim i društvenim zbivanjima u Jugoslaviji. Za razliku od njega Hrvoje nam kroz svoja promišljanja i iskustva u društvenom i političkom životu nudi prikaz stanja koje vlada u osamdesetim godinama. Ono što je značajno u ovom romanu je stalno upozoravanje na skori slom i raspad Jugoslavije. Kroz niz situacija u romanu možemo uočiti pripovjedačev odnos prema polaganom raspadu Jugoslavije. Upravo kroz prikaz života mladih likova u romanu pokušat ćemo objasniti neke od osnovnih pokretača društvenog života omladine u Zagrebu osamdesetih godina.

4.3. PRIKAZ SUBKULTURE MLADIH U ROMANU POLUSAN

Roman Ratka Cvetnića s tematikom osamdesetih godina u Zagrebu može nam poslužiti kao izvrstan predložak za proučavanje kulture mladih u Hrvatskoj. Naime, na izvrsno uklopljenoj kompoziciji romana te prikazu likova možemo iščitati brojne podatke o duhu jednog vremena, točnije o osamdesetim godinama u Zagrebu, ali i Hrvatskoj. U ranijim poglavljima naveli smo podatke o subkulturi i subkulturnim skupinama mladih u Hrvatskoj o kojima postoje podaci u literaturi, no ovim radom pokušat ćemo dobiti uvid u podatke koji su sadržani u književnosti, točnije u romanu Polusan. Citirajući pojedine dijelove romana pokušat ćemo obraditi pitanja koja su od velike važnosti za mladu generaciju osamdesetih godina. Kroz nekoliko poglavlja spomenut ćemo sve bitne karakteristike subkulture mladih u Hrvatskoj.

4.3.1. REAKCIJE I DJELOVANJE ZAGREBAČKE MLADEŽI NA STANJE U HRVATSKOJ I JUGOSLAVIJI OSAMDESETIH GODINA

Mnogi autori spominju osamdesete godine kao razdoblje nastanka i razvoja civilnog društva u Hrvatskoj¹⁴⁰. Naime, u ranijim desetljećima postojanja Socijalističke Jugoslavije, djelovanje civilnoga društva bilo je onemogućeno ili sputavano posredstvom oštrog režima. Vladavina komunističkog jednogumlja onemogućivala je pravu slobodu i demokraciju¹⁴¹. No, osamdesetih godina, kada dolazi do naznaka za raspad socijalizma, civilno društvo se budi i

¹⁴⁰ Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatski studiji,

¹⁴¹ Perić, I., *Povijest Hrvata*, Zagreb: CTT, 1997., str. 357

počinje djelovati na razne načine. Urušavanjem temelja državnog i društvenog ustroja SFRJ dovelo je u Hrvatskoj i Sloveniji do zaokreta u načinu daljnjeg političkog promišljanja¹⁴². Preko medija, tiska, televizija i radija društvo je upoznato s promjenama koje će uslijediti u veoma bliksoj budućnosti te je time potaknuto na aktivno sudjelovanje u sklopu tih promjena. To su bile godine obilježene buđenjem ženskih, mirovnih i ekoloških prava, pokreta za ljudska prava i općenito su doprinijele demokratizaciji društva¹⁴³. Iako je prostora za otpor vlasti i djelovanje mladih u cilju otpora bilo veoma malo, ipak kroz radnju romana *Polusan* možemo uočiti brojne podatke vezane uz političku ili apolitičku djelatnost mladeži u to doba. Budući da u literaturi postoji veoma malo podataka o mladima i njihovoj reakciji na skori raspad Jugoslavije i socijalizma podatci sadržani u ovoj knjizi mogu nam na neki način poslužiti kao pregled reakcija mladih na aktualna politička zbivanja i stanje u zemlji.

„Mali pasus u članku preveo nam je na kraju Hrvoje: papina želja da posjeti Jugoslaviju, istaknuta u nekoliko diplomatskih prilika, jugoslavenskim je vlastima neprihvatljiva zbog procjene da bi to dovelo do buđenja Hrvatskog nacionalizma. Poslije mi je Hrvoje valjda da bi ispričao jalovo koprcanje budućega punca, povjerio da Vrkljan u zadnje vrijeme kradom navraća u pravoslavnu crkvu u Preobraženskoj da bi tamo kupio beogradske Književne novine; i onda njima u svome salonu trijumfalno maše kao krunskim dokazom da je bio u pravu da je oduvijek bio u pravu, i kad je ulazio u Partiju i kad su ga izbacivali: „Govorio sam i Miki i Đodanu: Vatikan, ljudi, Vatikan! A oni su odmahivali rukom.“¹⁴⁴

Već na samom početku romana, upoznavajući se s likovima iz romana, možemo uočiti bitnu karakteristiku jednog od glavnih likova, Hrvoja. Hrvoje, bratić Vjekoslava Modrića, protagonist ovoga romana, iz čije perspektive nam je ispričana povijest osamdesetih godina u Zagrebu, kao mladi i politički aktivan kroz čitav roman nam se prikazuje kao lik koji nam donosi najviše podataka o povijesnim i političkim temama. U navedenom citatu možemo uočiti Hrvojevo poznavanje njemačkog jezika kao jedina osoba u društvu te njegovu otvorenost za problematiku odnosa Katoličke Crkve i vlasti. Naime, iz literature nam je poznato u kakvim su odnosima bili Crkva i država te nam završetak citata jasno naznačuje u kojem smjeru je taj odnos išao. Iz literature saznajemo da je u pozitivskom razdoblju osamdesetih godina nastavljena „hrvatska šutnja“, ali su se pojačala kretanja u hrvatskoj

¹⁴² Pavličević, D., *Povijest Hrvatske*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2000., str. 269

¹⁴³ Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatski studiji, str. 29

¹⁴⁴ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 17

emigraciji, Katoličkoj crkvi, ali i unutar zemlje sve se više u opreci prema porastu velikosrpskoga nacionalizma osjeća i kritika postojećega stanja i najava kako takve prilike ne mogu dugo potrajati¹⁴⁵. Također poznato nam je okrutan odnos komunističkog režima prema Crkvi¹⁴⁶. Kao još jedan pokazatelj sukoba Katoličke crkve i režima predstavlja nam i stalno navođenje odlaska Vjekoslava s majkom u crkvu¹⁴⁷. Također u citatu nam je vidljiva i reakcija medija na aktualna zbivanja u Jugoslaviji, točnije reakcija novina na dolazak pape u Jugoslaviju čime se naglašava negativnost toga posjeta zbog buđenja hrvatskoga nacionalizma u očima režima. Poznato nam je da je nacionalizma kroz čitavo postojanje Jugoslavije predstavljao jedan od najvažnijih problema federacije. Iz Hrvojeve priče o Vrkljanu vidljivo nam je opasnost koju je Vatikan predstavljao za jugoslavensko vodstvo, a posebno u godinama kada se raspad države opasno približavao.

*“Sve sam ja te krpice izrezivao iz Večernjaka, Poleta, Studentskoga, Starta...i slao mu u Berlin, a on mi je u zamjenu prenosio osnovne teze iz njemačkih novina, kao i komentare naše i srpske emigrantske štampe, zamotane u različite šifre.”*¹⁴⁸

Pri opisu odnosa između Vjekoslava i Hrvoja, te njihovih razmjena raznoraznih tekstova iz novina možemo uočiti nekoliko bitnih stavki. Najprije, iz navedenoga citata možemo saznati koje su novine bile aktualne među zagrebačkom mladeži osamdesetih godina. To su bili Večernji list, Polet, Studentski list i Start. Kroz literaturu možemo pronaći brojne podatke o tisku koji je izlazio tih godina te možemo pronaći autentičnost podataka koji su navedeni u ovome romanu. Sljedeće što je bitno uočiti je Hrvojev boravak u inozemstvu, točnije u Njemačkoj, te njegovo poznavanje njemačkoga jezika kao bitne sastavnice njegovoga života. Boraveći u Njemačkoj, Hrvoje se veoma dobro upoznao s hrvatskom emigracijom koja je u razdoblju Jugoslavije imala bitnu ulogu za hrvatski nacionalizam. Kao treća bitna stvar koju možemo uočiti je završetak citata „...*zamotane u različite šifre...*“ u

¹⁴⁵ Pavličević, D., *Povijest Hrvatske*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2000., str. 496

¹⁴⁶ Prema čl. 25 Ustava FNRJ crkva je bila „odvojena od države“. Kad se to odvajanje čini u nepravim, jednopartijskim državama komunističkog tipa, crkvi se formalno ostavlja njezina autonomnost, ali joj se oduzimaju mnoga materijalna dobra, da bi je se time što više onemogućilo u djelovanju i tako uništavalo. (usp. Perić, I., *Povijest Hrvata*, Zagreb: Školska knjiga, 2007., str. 247)

¹⁴⁷ Vjeko je pripadnik tihog građanskog zagrebačkog miljea kojim kolaju priča o 71-oj, koji odlazi na mise i dio je je velike gradske povorke na Cvjetnicu, no i prema tome je obiteljskom backgroundu itekako ironičan i distanciran, baš kao i prema svim pojavama i mijenama socijalizma s "ljudskim licem" i sve najglasnijoj nacionalnoj osvještenosti s druge strane. (usp. <http://www.mvinfo.hr/clanak/ratko-cvetnic-polusan>, pristupila: 14.8.2016.)

¹⁴⁸ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 29

kojem primjećujemo cenzuru koja je vladala u Jugoslaviji i gdje nije bilo prostora za bilo kakav oblik otpora ili neslaganja s vlašću¹⁴⁹.

Hrvoje, kao jedan od glavnih likova u romanu, predstavlja važan izvor za brojne teme vezane uz državu, vlast, politiku, ekonomiju i druga bitna pitanja. Također njegova uloga u romanu je prikazati političku stranu u Jugoslaviji gledanu očima mladog građanina Zagreba u osamdesetim godinama. U sljedećih nekoliko citata moći ćemo uočiti kojim se bitnim temama bavio Hrvoje, te na koji način je pristupao tom problemu kao predstavnik mladih koji su zainteresirani za stanje i opću krizu u zemlji. Kroz roman možemo pratiti razvoj Hrvojevog lika od početnog otpora prema vlasti, socijalizmu i kritici stanja u zemlji do odlaska u vojsku JNA te promijene stavova prema budućnosti koju nosi raspad Jugoslavije. Naime, na početku romana Hrvojevi stavovi su u oštrom sukobu sa postupcima koje vrši vlada i sa socijalizmom općenito što je vidljivo u sljedeća tri citata.

*“Sad tu stupa na snagu stara Hrvojeva teza da javni prijevoz u socijalizmu ima zadatak da radnike desubjektivizira u svakom, a posebno u političkom smislu. Osam sati rada, osam sati učenja, osam sati odmora i još dva sata javnog prijevoza.”*¹⁵⁰

*“Laž, naravno, laž i pričina - i tu se sasvim slažem s Hrvojem kada, citirajući Poppera (:najveći neprijatelj otvorenoga društva jest Karl Marx.), kaže da u socijalizmu nema ničega doista liberalnog.”*¹⁵¹

*“- Buraz, da u socijalizmu ukradeš jedan dinar, moraš upropastiti devet. To je posljedica komplicirane kauzalnosti vezane uz društveno vlasništvo. Da ukradeš šniclu, moraš ubiti tele.”*¹⁵²

Vidljiv nam je Hrvojev odnos prema socijalističkom ustroju vlasti te njegova promišljanja o odnosu države prema običnim građanima, radnicima i mladima. U sljedećem citatu možemo uočiti Hrvojevo veličanje doba za vrijeme Tita, te da je i on među onim dijelom naroda koji su znali da nakon smrti Tita dolazi neko novo doba, puno promjena i neizvjesnosti¹⁵³. Svima je bilo jasno da je Tito bio jedina spona raznorodnih republika,

¹⁴⁹ S obzirom da je sav državni tisak bio pod strogim nadzorom SK... (usp. Pavličević, D., *Povijest Hrvatske*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2000., str. 496)

¹⁵⁰ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 20

¹⁵¹ Isto, str. 38

¹⁵² Isto, str. 488

¹⁵³ 1988. jedva je trećina anketiranih hrvatskih građana smatrala da je socijalizam i dalje najbolji put za gospodarski i društveni razvoj. (usp. Duda, I., *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-i 1980-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2010., str. 23)

pokrajina, naroda i nacionalnih manjina koje su činile tu multikulturalnu i multinacionalnu državnu tvorevinu¹⁵⁴. Nakon smrti Tita, u osamdesetim godinama, razvoj Jugoslavije krneuo je nizbrdo, što je Hrvoje opisao na veoma dobar način prilikom razgovora s Vjekoslavom. U navedenom citatu hrvoje nas upoznaje i s problematikom velikosrpske politike koju je provodio Milošević u osamdesetim godinama u cilju stvaranja Velike Srbije.

“Misliš li sada, nakon pet mjeseci vojske, da bi moglo biti rata? - Ne znam - odgovorio je. Sjeti se kako nas je učio Tito: živimo kao da ga nikad neće biti, a spremajmo se kao da će početi sutra. Bojim se da naglasak polako seli prema kraju stiha. Milošević zna da Tita više nema, i to mu daje ogromnu prednost pred konkurencijom. Za razliku od Markovića zna i to da liberalizam nije za male narode. Mali narodi su kao mala djeca. Znaju samo za osnovnu fiziologiju: gladni smo, zima nam je, goli smo i bos, zaduženi do grla...”

Također kroz brojne citate iz romana možemo zaključiti da je Hrvoje lik kroz čiju perspektivu saznajemo najviše podataka o političkoj slici Zagreba i Hrvatske, te kroz njegove izjave i razmišljanja možemo prikupiti podosta podataka o događajima koji su se zbili u osamdesetim godinama. Nakon njegovog odlaska u vojsku JNA¹⁵⁵, Hrvoje se sve više upliće u politička zbivanja te postaje aktivan na tome području¹⁵⁶.

*“S druge strane brinu ga vijesti iz Srbije: neizvjesni pravci u kojima bi se sva ta frka oko Kosova mogla razviti u svjetlo sasvim realne mogućnosti da mu sutra neki čato na vojnom odsjeku smjesti Gnjilane ili Uroševac. Iako ja nemam osjećaj da su stvari tako dramatične, dapače, mislim da kasarna u Gnjilanima još uvijek nudi više sigurnosti nego burza u Zagrebu.”*¹⁵⁷

*“Sad je zatišje na Kosovu, ali su u rumunjskome Brešovu navodno izbili nekakvi nemiri.”*¹⁵⁸ - 242

Vidljivo nam je kako je Hrvojevo promišljanje veoma realno, a znamo da će se i obistinuti u budućnosti. Kroz niz citata Hrvoje nudi brojne podatke o pobuni na Kosovu, kao bitnom događaju pred sam raspad Jugoslavije. Pobune na Kosovu izbile su zbog albanske

¹⁵⁴ Pavličević, D., *Povijest Hrvatske*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2000., str. 495

¹⁵⁵ Jugoslavenska narodna armija

¹⁵⁶ Hrvoje će odigrati i vrlo aktivnu ulogu dubokog infiltriranja u strukturu JNA, kako bi kad dođe pravo vrijeme postao 'naš čovjek na terenu'. (usp. <http://www.mvinfo.hr/clanak/ratko-cvetnic-polusan>, pristupila: 14.8.2016.)

¹⁵⁷ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 35

¹⁵⁸ Isto, str. 242

nacionalne manjine koja je zahtijevala položaj republike¹⁵⁹. Pod izlikom da kosovski Albanci pripremaju masovnu oružanu pobunu, nastojanjem Srbije i Saveznog sekretarijata za unutarnje poslove bili su na Kosovo upućeni novi, združeni milicijski odredi sastavljeni od pripadnika milicije i iz ostalih republika. Svakom normalnom čovjeku moralo je biti mučno gledati dnevne televizijske izvještaje s Kosova u kojima su se redali prizori kako milicija rastjeruje svako okupljanje Albanaca služeći se pritom ne samo suzavcem već i pendrecima.¹⁶⁰

U sljedećem citatu pronalazimo podatke o preustroju Armije te napredovanju velikosrpske politike, što možemo smatrati točnim podacima o tim događajima. Također u citatu pronalazimo podatak o bliskosti Hrvoja i Markovića¹⁶¹, osobe na čelu jugoslavenske vlade.

*“Razgovarao sam s M. o tim stvarima i njegovi dojmovi, ali i informacije upućuju na to da se preustroj Armije iz jugoslavenskoga u velikosrpski organ sad vrši već sasvim otvoreno što znači da je tzv. diferencijacija zaorala i u sam srpskokrnogorski kadar: nacionalisti vs. unitaristi, zvezda vs. partisan i slično”*¹⁶²

Nadalje, Hrvoje veoma često progovara o financijskoj krizi te kretanju vrijednosti marke. Kao što saznajemo iz literature inflacija je osamdesetih godina dostigla vrhunac. Inflacija je u Jugoslaviji i dalje vrtoglavo rasla ne samo u okviru jedne godine već i u okviru jednog mjeseca¹⁶³. Kroz razgovore s Vjekoslavom često navodi pad vrijednosti marke kao ogroman problem za narod¹⁶⁴. Također navodi i neuspjeh vlade Markovića i njegovog pokušaja za reformama kojima bi zaustavio krizu.

“- Marka je točno dva milijuna, čovječe. To ide kao po toboganu. Sinoć sam se našao s Bembijevim starim i njegovom ekipom. Sad nastoje proširiti sve kanale koje vode iz Njemačke, uključujući naravno i financijske. Među nama: imali su sastanak s generalom

¹⁵⁹ Kako su i kosovski Albanci u uvjetima svoje šire pokrajinske autonomije postali nacionalno osvješteniji, jedinstveniji i jači, njihov otpor je također bivao sve snažniji. Od 1981. su sve otvorenije tražili odvajanje Kosova od Srbije i njegovo proglašenje republikom u jugoslavenskoj federaciji. (usp. Perić, I., *Povijest Hrvata*, Zagreb: Školska knjiga, 2007., str. 357)

¹⁶⁰ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 358

¹⁶¹ Ante Marković bio je na čelu jugoslavenske vlade i uz pomoć Zapada nastojao je provesti gospodarske i političke reforme. (usp. Pavličević, D., *Povijest Hrvatske*, Zagreb: Naklada Pavičić, Zagreb, 2000., str. 499)

¹⁶² Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 288

¹⁶³ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 358

¹⁶⁴ Dana 1. prosinca 1989. je npr. vrijednost jednog američkog dolara iznosila 77 619 dinara, a potkraj toga mjeseca- 30. prosinca 1989.- jedan je američki dolar vrijedio čak 118 160 dinara. (usp. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 358)

Tuđmanom. Išli su s jakom rezervom, ali padre Sučić djeluje dosta zadovoljan ishodom: vrlo slične ideje i gotova identična procjena situacije. Pretpostavljaju da Marković nema više nikakvog nadzora ni nad platnim sustavom, ni nad vojskom, što znači da je na raspolaganju ostalo vrlo malo vremena.”¹⁶⁵

Kao glavni protagonist u romanu i Vjekoslav nudi sliku odnosa prema stanju u zemlji. Kroz razne događaje i situacije u koje upada kroz razvoj njegovog lika možemo uočiti drugačiji odnos prema aktualnim zbivanjima, za razliku od Hrvoja. Naime, Vjekoslav, mučen teškom besparicom i nemogućnošću pronalaska posla veoma često spominje ekonomsku krizu države. Poznato nam je da je gospodarska kriza u osamdesetim godinama bila sve dublja. To se najbolje moglo vidjeti po inflaciji dinara. O navedenom progovara Vjekoslav u nizu citata.

*“Socijalizam je, dakako, super stvar, ali što možemo kad radni ljudi ne kupuje fiće i trabante, nego opele, volkswagene, peugeot...”*¹⁶⁶

Iz navedenoga citata veoma nam je jasno da Vjekoslav na neki način optužuje i obične ljude za stanje u kojem se Hrvatska nalazi. Govori nam da iako svi uočavaju tešku krizu koja je pogodila društvo u osamdesetim godinama, ipak nitko se ne odriče pogodnosti za lagodnim životom. Vidljiv je utjecaj konzumerizma koji se javio pedesetih godina, a natsavio rasti i u doba krize u osamdesetima¹⁶⁷. Preciznije rečeno, Vjekoslav se osvrće na kupnju automobila te putem vrijednosti pojedinih marka vozila pokušava pojasniti razloge za pojačavanje kriznih vremena.

U velikom dijelu citata vidljiv nam je osvrt na ekonomsko stanje zemlje, a posebno u sljedeća dva citata gdje se Vjekoslav osvrće na kritiku države kao bitne vodilje prema bankrotu u Jugoslaviji. Komentirajući svoga rođaka, Vjekoslav potvrđuje njegovo tezu da bi ekonomska i politička kriza u Jugoslaviji mogle dovesti do konačnog raspada zemlje.

*“Ali uloga države, takve kakva jest, dovodi u opasnost svaku banku, svakoga vlasnika računa. Mogućnost upada u platni sistem je velika, a (mora nam to reći) u švicarskom tisku špekulacije o faktičkom bankrotu, pa čak i raspadu Jugoslavije nisu rijetke.”*¹⁶⁸

¹⁶⁵ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 557

¹⁶⁶ Isto, str. 286

¹⁶⁷ 1958. godina može se smatrati godinom rođenja potrošačkoga društva u Hrvatskoj. (usp. Duda, I., *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-i 1980-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2010., str 18)

¹⁶⁸ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 249

“Novac je sve više postajao prijeteća metafora za svu neizvjesnost koja je bila pred nama.”¹⁶⁹

Nadalje, u nizu citata vidljiv nam je i odnos glavnog lika prema bitnim političkim događajima koju su obilježili osamdesete godine. Jednom prilikom Vjekoslav oštro kritizira i na neki način ismijava vodstvo Milke Planinc.

“Ali kad danas pogledam, svi sadašnji problem već su bili debelo predvidljivi: Milka Planinc je iz Dnevnika u Dnevnik najavljivala stezanje remena i postojalo je očito da taj klub sa svojim ograničenim repertoarom posttitoističkih štoseva - redukcije, depoziti, administrativne i ekonomske uskrate raznih fela - nije u stanju držati stvari pod kontrolom. Ni inflaciju, ni sivu ekonomiju, ni Šiptare, ni druge mangupe.”¹⁷⁰

“Dan - dva kasnije drug Vladimir Bakarić izgubio je - što bi se u boljem novinarstvu reklo - svoju posljednju bitku, a njegova je Partija tim povodom priredila jedan od zadnjih svojih velikih funebralnih sletova. Čitava prva smjena po zagrebačkim tvornicama i poduzećima stjerana je na obilazak odra postavljenoga u saboru. Ta zmijolika formacija snimljena s nebodera izašla je sutradan na svim naslovnicama jugoslavenske dnevne štampe kao slika još jednoga našeg monolita: Opća bol. Međutim, u tome su monolitu ljudi pričali viceve, čitali novine, cupkali fićukajući Brenine koračnice, kratili si vrijeme na siječanjskoj studeni na način kako su navikli u svim mogućim redovima u koje bi ih stjerala socijalistička, vječno stabilizacijska svakodnevnica kojoj je drug Vlado posjetio svoj stvaralački libido”¹⁷¹

U navedenom citatu prikazan nam je opis stanja u Jugoslaviji i Zagrebu na dan smrti Vladimira Bakarića¹⁷². Vjekoslav opisujući odlazak svih građana na odavanje posljednje počasti, realno progovara o mišljenju građana o tome događaju, te ponovno spominje represiju režima. Također, Vjekoslav nam nudi i prikaz razine svijesti mladih o obilježavanju obljetnice smrti Tita kao bitnog događaja za društvo. No, iz njegove perspektive na taj događaj možemo gledati kritično.

“Danas je - zaboga, zaboga - četvrti svibnja! Tri su sata i pet minuta, trenutak koji se sve ove godine od Titove smrti u komemorativnom strahu od međusobnih denuncijacija, provodi u stavu mirno. Po školama, kasarnama, kolodvorima, po našim radnim

¹⁶⁹ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 118

¹⁷⁰ Isto, str. 29

¹⁷¹ Isto, str. 103

¹⁷² 18. siječnja 1983. godine.

*organizacijama. Po svim ovim bratstvima, slobodama i budućnostima koje odlaze u stečaj jedna za drugom. Po stadionima, čak i na ulicama.”*¹⁷³

Također Vjekoslav nam nudi i osvrt na školstvo u osamdesetima te s oštrom kritikom navodi sljedeće:

*“Tih godina obrazovna reforma mljela je sve pred sobom, dosjetke na Šuvarov način bila su neka vrsta legitimacije za one koji su još držali “do nivoa” ...”*¹⁷⁴

*“Naravno da je vrlo važno da zgrabite diplome, ali u društvenom pozicioniranju bit će sve teže naći mjesto na kojem će vam obrazovanje moći stvarno priskočiti u pomoć.”*¹⁷⁵

Vidljivo je kako je u osamdesetim godinama u tijeku bila školska reforma kojom se namjeravalo postići bolje uvjete za buduće radnike te na taj način zaustaviti krizu koja je vladala u zemlji. U literaturi se navodi podatak o reformi školstva iz sedamdesetih godina. Osnovna ideja reforme školstva bila je ujednačiti obrazovnu razinu između navodno elitnih gimnazija i drugih srednjih škola koje pripremaju polaznike za radnička zanimanja¹⁷⁶. No, u drugom citatu navodi se beskorisnost takve reforme te višeg školovanja mladih u osamdesetim godinama, jer usprkos završenom fakultetu mogućnosti za pronalaženjem posla u kriznim vremenima vrlo su malo izgledne. Ovu situaciju možemo povezati s onom danas u Hrvatskoj.

U romanu postoji niz likova koji nam prikazuju potpuni otpor i kritiku socijalizma i društva koje je stvoreno u Jugoslaviji. Izjave koje ćemo citirati uglavnom su vezane uz Vjekoslava. U prvome od nekoliko narednih citata, Vjekoslav oštro kritizira odnos u socijalizmu prema običnim građanima pozivajući se na plural „mi“ kao nešto što je zajedničko svim pripadnicima društva. U socijalizmu je sve zajedničko, ništa nije privatno što on doživljava kao negativnost socijalističkog poretka. Također mnogi autori upravo to državano vlasništvo i kolektivizaciju smatraju glavnim krivcem za razvoj duboke krize koja je dovela do rasapda Jugoslavije.

¹⁷³ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 343

¹⁷⁴ Isto, str. 30

¹⁷⁵ Isto, str. 30

¹⁷⁶ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 344

“Pojavu ovoga maestetičnoga plurala, taj “mi” koji se uvijek pojavljuje kao statusni simbol - mi Partija, mi profesija, mi pred koje tvoje golo ja pristupa jedino po našoj milosti - na to se sada moram navikavati i u razgovoru s pripadnicima vlastite generacije”¹⁷⁷

Kritizirajući socijalistički ustroj vlasti, Vjekoslav se prisjeća doba svojeg djetinjstva i veličanja Tita. Time nam daje jasan uvid da i on, kao pripadnik mlade generacije, osjeća da je nakon smrti Tita stiglo novo doba Jugoslavije koje je vodi prema njezinom konačnom slomu.

“Kad bih se oslonio na dostupne činjenice - retoriku kućnoga biltena, Malog Vjesnika, i njegovu doslovnu borbu protiv “liberalizma i apstraktne demokracije” protiv “malograđanskog smeća”, protiv “zaoštavanja odnosa u Jugoslaviji” i za “jugoslavensku sintezu” - možda bi me parole dogmata iz nulte generacije vratile u sigurnost dječjeg vrtića u Dalmatinskoj i pjevanje “Pionira malenih” ispod Titove slike. Ali negdje u kavernama te stare frazeologije sve se češće pokazivao jedini smisao politike - borba za vlast.”¹⁷⁸

Spominjući brojne političke teme zastupljene u romanu, potrebno je spomenuti i *omladinski bunt*, kao bitan dio svakodnevnice mladih u Hrvatskoj osamdesetih godina. Već smo spomenuli u prijašnjim poglavljima nastanak civilnoga društva tih godina u Hrvatskoj, a posebno razvoja bunta mladih koji konačno progovaraju o bitnim pitanjima i problemima u kojima se njihova zemlja našla. U narednom citatu možemo pronaći potvrdu za to.

“Tko je zapravo Josip Roginić? Nusprodukt takozvanoga omladinskoga bunta čije bi demonstracije kretale iz dremljivih općinskih komiteta kad god bi trebalo da omladina nešto tobože podrži ili se nečemu tobože suprotstavi. A buntovništvo se iskazivalo u povremenim manifestacijama proletkulta što ih je Roginić, treba priznati, uspješno prodavao onim istim komitetlijama koji su ga slali da po omladinskim klubovima i studentskim domovima glumata Jev Tušenka i maltretira svojom jednopartijskom poezijom.”¹⁷⁹

Kao što smo pisali o sjećanju na doba za vrijeme Tita kao doba kojeg se likovi u romanu prisjećaju s ponosom i veličanjem, tako se u romanu spominju šezdesete godine kao doba napretka i razvoja Jugoslavije, kada se živjelo bolje nego ikada. Usprkos privrednoj krizi koja je nastupila u šezdesetim godinama, možemo istaknuti to razdoblje kao početak razvoja potrošačkog mentaliteta u Jugoslaviji. Uz to svakodnevni život stanovništva obogatio se brojnim tehnikalijama, poput televizora, radia i drugih te razvojem automobilske industrije.

¹⁷⁷ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 56

¹⁷⁸ Isto, str. 112

¹⁷⁹ Isto, str. 165

Također šezdesete godine možemo okarakterizirati kao početkom rađanja demokratizacije u Hrvatskoj i ostalim republikama unutar Jugoslavije. U sljedećem citatu Vjekoslav nam prikazuje svoje viđenje šezdesetih godina.

*“ ...ali kada danas vidim Opatiju ili kad se sjetim šezdesetih- dakle vremena u kojem se stvarao moj, nazovimo ga tako, pojmovnik- postajem svjestan da se projekcija budućnosti kod društvenih skupina ne može promijeniti ako se prethodno nije promijenila interpretacija prošlosti. Siguran sam da je to vrijeme imalo svoju dinamiku i uzbuđenje: bježalo se iz tamnice oktroiranoga poslijeratnog optimizma- osam sati rada, osam sati učenja, osam sati odmora (tri osmice kao tri para lisičina)- u prostoru slobodnog vremena i određene mogućnosti izbora. Šušlavci, najlonke, kokta. Naravno, tu je bio i Tito čiji je faraonski ukus predstavljao određeni namet, ali ovdje u prvom redu mislim na građane, na onaj sloj kojem je potrebna nužna razinama konzumizma da bi se uopće uspostavio zajedno sa svojim očekivanjima... Ujutro kakao, navečer na terasi combo- sastav sa šljokičastim sakoima i repertoarom Ive Robića i Perija Coma.”*¹⁸⁰

Također uz prisjećanje na slavne šezdesete godine, Vjekoslav se s ponosom prisjeća i '71 godine kao posebnog razdoblja za društvo Jugoslavije, a posebno Hrvatske. U proljeće 1971. izabrano je novo studentsko, nacionalno opredjeljeno vodstvo na Zagrebačkom sveučilištu¹⁸¹. Upravo je taj događaj označio novi polet Hrvatskoga proljeća. O značaju Hrvatskoga proljeća već smo pisali u prethodnom dijelu ovoga rada, a u sljedećem citatu možemo uočiti odnos mladih prema problemu '71. godine.

*“ Međutim, kad je nakon sloma '71. stigla uravnilovka, koja se iscrpljivala kroz glasine i sitne ustupke radništvu, hotelske sobe otvorene su za drugovima i drugaricama iz neposredne proizvodnje.”*¹⁸²

Nakon svih navedenih citata u kojima donosimo prikaz odnosa mladih prema političkoj, društvenoj i gospodarskoj situaciji u Hrvatskoj i Jugoslaviji u osamdesetim godinama, možemo zaključiti kako je kroz prizmu Hrvojevog lika prikazano mišljenje cjelokupne mlade generacije osamdesetih godina, koju mnogi autori nazivaju „kriznom generacijom“. Prema tome možemo zaključiti kako je upravo taj naziv jedne generacije jasan pokazatelj njihovog odnosa i reakcije na zbivanja u zemlji.

¹⁸⁰ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 396

¹⁸¹ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str 341

¹⁸² Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 397

4.3.1.1. APOLITIČNOST KOD MLADIH OSMADESETIH GODINA

U ovome potpoglavlju osvrnut ćemo se na likove u romanu koji svojim postupcima i razmišljanjima spadaju u skupinu mladih osmadesetih godina koji se prema aktualnim zbivanjima odnose s određenim odmakom, kao prema nečemu što se njih ne tiče. Kao glavni lik u romanu koji odgovara tom opisu je upravo Vjekoslav Modrić, koji za razliku od bratića Hrvoja, na stanje u zemlji i bitne događaje za to vrijeme gleda kao na nešto što mu samo ometa njegovu svakodnevicu. U nekoliko citata možemo uočiti navedene podatke.

“ Većina doduše na jugu, koji je, ekonomski gledano već ionako nekrozan, ali više od dvjesto tisuća u Hrvatskoj i Sloveniji, što u uvjetima veće socijalne osjetljivosti sjevera znači potencijalnu krizu na čitavom prostoru Federacije. Koliko su im prognoze točne? One loše gotovo sto posto. Već sam primijetio da ne mogu stvoriti nikakav osobni odnos prema svim tim proročanstvima, premda mi je njihova katastrofična sjena jasna. Općenito sam se zatvorio za bilo kakve dugoročne teme. “¹⁸³85

Iako s kratkim osvrtom na stanje u Hrvatskoj i krizu koja vlada, Vjekoslav u navedenom citatu navodi svoj stav i nemogućnost shvaćanja budućnosti koja se približava, točnije prema događajima koji će uslijediti, a aktualno stanje u zemlji ih nagovještava. Naime, Vjekoslav je u nemogućnosti zbog svoje zatvorenosti i kritičnosti prema socijalizmu ponuditi bilo kakav osvrt na događaje koji slijede. Također kao bitan pokazatelj njegove nezainteresiranosti i otpora prema vlasti možemo navesti događaj u kojem Vjekoslav umjesto da s kolegama iz firme oda počast Titu, na dan njegove smrti četvrtoga svibnja, u stavu mirno, on taj trenutak provodi izlazeći iz toaleta. Ovom metaforom možemo potvrditi njegov otpor prema vlasti. Također njegovo sjećanje na prethodnu godinu istog datuma ne postoji, što također možemo navesti kao još jedan pokazatelj njegovog odnosa prema svemu što su građani štovali.

“Danas je - zaboga, zaboga - četvrti svibnja! Tri su sata i pet minuta, trenutak koji se sve ove godine od Titove smrti u komemorativnom strahu od međusobnih denuncijacija, provodi u stavu mirno. Po školama, kasarnama, kolodvorima, po našim radnim organizacijama. Po svim ovim bratstvima, slobodama i budućnostima koje odlaze u stečaj jedna za drugom. Po stadionima, čak i na ulicama. A u času kad se razdire veliki hramski

¹⁸³ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 85

zastor ja španciram naokolo, dlanova još mokrih od zahodskoga lavaboa, kao slučajni turis koji se u ovo postitoističku arkadiju došao samo pokenjati... Gotovo sat vremena pokušavam se sjetiti gdje sam bio prošle godine u ovo doba i ne pronalazim ni jedan jedini trag bilo kakvome sjećanju, kao da taj dan i sve vrijeme od tada promatram kroz naopako okrenuti, dalekozor u kojem se sve sjećanje na kraju pretvori u bezazleno ništa.”¹⁸⁴

U sljedećem citatu Vjekoslav jasno navodi svoje razmišljanje o budućnosti te o predviđanjima da će rat na prostoru Jugoslavije ubrzo postati stvarnost. On trenutačno stanje u vojnim strukturama, koje mu prenosi Hrvoje kao izravni promatrač događaja, uspoređuje s igrom te ih ne shvaća ozbiljno kao ni ljude na vrhu koji će ubrzo odigrati bitnu ulogu u početku rata u Jugoslaviji.

“Mogu donekle uzeti pod račun odnose društvene moći – kao tzv. objektivnu stvarnost- pa nužnost konspiracije i opasnosti koje proizlaze iz mahnite perestrojke u armijskim sturkturama... no sve mi to izgleda kao igra. Još uvijek ne vjerujem u rat jer je u cijelu priču upleteno previše blefera, tipova koji mi se ipak čine nedoraslima za tako ozbiljan pothvat.”¹⁸⁵

Usprkos opisu Vjekoslava, kao junaka bez ikakvog zanimanja za politiku i aktualnost zbivanja u Hrvatskoj, u jednome citatu možemo uočiti njegov odnos prema mladima koji nisu zainteresirani za iste teme koji je u proturječnosti s njegovim postupcima. Naime, Vjekoslavov poznanik s druženja umjesto zanimanja za aktualna zbivanja u Hrvatskoj i svijetu pokazao je više interesa za mali oglasnik u Večernjaku, što je kod Vjekoslava izazvalo čuđenje. Prema navedenom možemo zaključiti kako je Vjekoslav lik koji svoje postupke opravdava i svoju nezainteresiranost za sva bitna pitanja koja su u to doba mučila stanovništvo smatra logičnima, dok drugima ne dopušta istu takvu nezainteresiranost. Zaključujemo da je to bio veliki problem tadašnje mladeži. Svi su oni smatrali da nije na njima da se bave tako teškim i bitnim temama, da su drugi tu koji su sposobniji i zainteresiraniji za takve pothvate.

“ Podsjetio me je na onu večer kod Katarine prije nekoliko mjeseci: sjedili smo u kuhinji uz sir i vino. Bio sam donio prvo izdanje subotnjeg Večernjaka i čim sam novine odložio na stol njegove su se kandžice isto časa zavukle među stranice malog oglasnika. Nije me toliko uzrujalo što je to učinio bez pitanja, koliko me, zapravo, osupnula činjenica da mu

¹⁸⁴ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 343

¹⁸⁵ Isto, str. 527

je sva ona sila drugih stvari o kojima pišu ten ovine- svjetski život,, nogomet, Kosovo, kina, pjevačice, silovanja...- bila potpuno nezanimljiva.”¹⁸⁶

Kroz prizmu lika Vjekoslava možemo uočiti odnos mladih koje situacija u zemlji uopće ne zanima previše, no, usprkos tome osjećaju posljedice režima i kriznog stanja na svakodnevni život.

4.3.2. ZABAVNE OSAMDESETE GODINE U ZAGREBU

„Jer osamdesete su bile godine

kad smo stalno svirali

i svake noći smo do zore lupali,

susjede smo budili.

Jer osamdesete su bile godine

kad smo stalno skupa bili mi,

cijele noći smo pili,

cijele noći pjevali.”¹⁸⁷

Poznati hit hrvatskoga sastava Daleke obale, pod nazivom *Osamdesete* iz 2005. godine, možemo upotrijebiti kao uvod u poglavlje koje govori o zabavnim osamdesetima, godinama kada su mladi, upoznavajući se s *Novim valom*, vrijeme provodili u klubovima, kafićima, stanovima, ulici, ali uvijek zajedno, u takozvanoj „klapi“. Tekst pjesme opisuje osamdesete kao idealne godine za jednu mladu osobu željnu zabave i društva. Također pjesma Daleke obale može poslužiti kao jedan od brojnih primjera glazbenih ostvarenja kojima se pokušalo idealizirati osamdesete godine. Usprkos ekonomskoj i političkoj krizi u zemlji, nestašici svega potrebitoga, redukcijama, cenzuri i brojnim drugim represivnim mjerama od strane režima, mladi tih godina nisu propuštali priliku da se zabavom, a ponajviše glazbom udalje od svih loših strana osamdesetih. No, s druge strane upravo je glazba i novovalna retorika bila glavni pokretač otpora i kritike kod mladih. U romanu postoji veliki niz citata kojima možemo ustvrditi mjesta na kojima su se mladi u Zagrebu osamdesetih godina okupljali i provodili svoje vrijeme sa svojom „rajom“. Kroz nekoliko narednih citata navest

¹⁸⁶ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 33

¹⁸⁷ Daleka obala, *Osamdesete*, 2005.

ćemo nekoliko bitnih klubova i kafića u Zagrebu, a za koje postoji i potvrda iz literature da su zaista bili okupljalište mladih osamdesetih godina.

“ Za stolom u Blatu, uz bokalčić graševina i mineralnu, rezimirao je ovih šest mjeseci nakon magisterija... ”¹⁸⁸

“ Na povratku sam se još malo promuvao pred Zvečkom. Deve i Bambija nije bilo, ali mi je na samim vratima Kavkaza, tako reći iz vedra neba, Maja gotovo pala u naručje; u času kad je izlazila zapela je potpeticom za lajsnu na pragu. ”¹⁸⁹

“... omladinska kultura voljela se pozivati na “ cvjetanje tisuću cvjetova “ i na trajnu dijalektičku temperature koja se na potezu od Kavkaza do Blata održavala u nekoliko fundamentalnih prijepora: Aristotel ili Platon, Beatlesi ili Rolling Stonesi, žuta iz Abbe ili smeđa iz Abbe... ”¹⁹⁰

“Bambija nisam našao ni u Blatu ni u Zvečki. Na Devu sam naletio u Kavkazu stisnutog usred neke šminkerske bratije, pa je na moj dolazak spremno iskočio iz separe, uhvatio me ispod ruke i tako smo okrenuli natrag prema Blatu. ”¹⁹¹

“... a po birtijama u koje smo tada sve češće navraćali- Plitvice, Kvarner, Grafičar, Fijaker, Tingl- Tangl... ”¹⁹²

Navedeni citati potvrđuju moju tezu da su u osamdesetim godinama klubovi i kafići, s novovalskim glazbenim ostvarenjima postali glavno mjesto okupljanja mladih, gdje su oni krataći vrijeme bježali od svakodnevne rutine koja je svakim danom osamdesetih bila sve gora i gora. Kao što smo naveli u literaturi možemo pronaći podatke koji opisuju klubove i kafiće iz osamdesetih godina, a to su upravo Zvečka i Kavkaz. Dok su se na Duhanskom putu, pred Zvečkom i Kavkazom neki mladi okupljali oko ideje drugačijega društva ostvarenog pomoću nove glazbe i novih imena kao što su Johnny Štulić ili Darko Rundek, drugi među svoje prioritete stavljaju ljudska prava i zelene inicijative¹⁹³. Možemo uočiti da je autor ovoga romana opisom i čestim spominjanjem tih okupljališta htio naglasiti važnost izlaska mladih iz kuća te njihovo aktivno sudjelovanje u javnom mijenju. Naime, upravo je Novi val i masovno

¹⁸⁸ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 34

¹⁸⁹ Isto, str. 35

¹⁹⁰ Isto, str. 38

¹⁹¹ Isto, str. 85

¹⁹² Isto, str. 110

¹⁹³ Dergić, V., *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatski studiji, str. 31

okupljanje mladih na ulicama bio povod za razvojem njihovog djelovanja, a kasnije i utjecaja na bitna pitanja vezana uz državu i vlast.

4.3.2.1. DRUŽENJA MLADIH U ZAGREBU OSAMDESETIH GODINA

Nadovezujući se na prethodne navode, potrebno je spomenuti i oblike druženja mladih osamdesetih te aktivnosti koje su ih privlačile. Naime, poznavajući situaciju tih godina, krizno razdoblje mladima je ostavljalo malo prostora za sve oblike zabave, te su oni morali sami smišljati načine kojima bi se maknuli od dosadne i teške svakodnevnice. Tako u jednome citatu Vjekoslav navodi svoju želju, usred radnog staža u Vjesniku i prve plaće, za druženjem s ekipom kao što je to običaj bio ljeti usred slobodnog vremena.

“ U trenutku bolećive, ničim izazvane sentimentalnosti, na koji se nadovezala i moja prva plaća u Vjesniku, poželio sam okupiti one koji su ovoga časa silom prilika ostali u gradu- Hrvoja, Branku, Devu, Miru- da si jednim trenutkom zajedništva vratim poljuljani osjećaj pripadnosti nečemu što mi nije lako imenovati; nečemu što se zove ljeto i što uskrsava u slici prijatelja ispruženih na vrućem šljunku.”¹⁹⁴

Također, opisujući događaj upoznavanja s djevojkama, Vjekoslav navodi odlazak na kupanje na bazene Čatež. Ovaj podatak možemo smatrati vrijednom potvrdom podataka o kupalištima kao bitnim okupljalištima mladih u osamdesetim godinama. Naime, mnogi mladi nisu imali prilike ni mogućnosti odlaziti na ljetovanje, zbog ekonomske krize koja je vladala, te su obližnja kupališta predstavljala prvi odabir pri ljetnim vrućinama, ali i zimskoj dosadi.

“Već za šankom zakazali smo zajednički odlazak na zimski bazen u Čatež za sljedeću srijedu i ispratili ih iz Saloona u najljepšem mogućem raspoloženju.”¹⁹⁵

Iako smo kao glavna okupljališta mladih u osamdesetima naveli razne kafiće i klubove, moramo spomenuti i privatne stanove kao mjesto bitno za društveni život svake mlade osobe u to doba. Naime, tulum u stanovima pojedinih članova iz ekipe postali su svakodnevnica mladih Zagrepčana. I u romanu pronalazimo potvrdu za taj navod. Vjekoslavovo društvo okupljalo se kod njegovog prijatelja Bambija, koji je zbog odsutstva svojih roditelja imao prazan stan koji je mogao ponuditi svojoj ekipi kao utočište za zabavu.

¹⁹⁴ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 95

¹⁹⁵ Isto, str. 103

“Tih godina gajba u Trnskom 27 bila je centar društvenoga života Novog Zagreba; tulumu su se gasili jedino kad bi očajni susjedi uspjeli dozvati miliciju. U Bambijevoj kuhinji mogla se u bilo koje doba dana sresti sva važnija imena novovalškoga kružoka, od Štulića naniže, i čitava jata klinki koje su stalno plazile oko tih tamburaša. Mi ostali malo smo se izblendali iz kruga; previše buke, dima i one intenzivne nesuvislosti koja uvijek ide s novim valovima i cijelom tom narkofilozofijom.”¹⁹⁶

“Tih su se godina tulumu kod Deve u Jurišićevoj redali gotovo iz tjedna u tjedan. Ogromni stan, njegovi nevidljivi roditelji, lakoća kojom je sklapao poznanstva na potezu između Kavkaza i Blata...Naše subotnje večeri pretvarale su se u obijesne parate kroz koje bi prodefilirao “cijeli grad” kako smo sutradan govorili praveći se da nas sve skupa već pomalo umara.”¹⁹⁷

U navedenom citatu također saznajemo ponešto o glazbi koja se slušala na tim tulumima, a to su bili Štulić te novovalški glazbenici. Također u nekoliko citata iz romana možemo uočiti kakav je bio odnos mladih prema glazbi koja se slušala u osamdesetim godinama. U jednom navratu Vjekoslav svojim navodom glazbu i ostvarenja Novih fosila povezuje s ukusom ženske publike, dok je s druge strane njega potrebno nagovarati da se odluči za odlazak na njihov koncert.

“.. dok me pokušavala nagovoriti da s Macom i Katarinom odemo na koncert Novih fosila.”¹⁹⁸

Također pronalazimo navod kojim se potvrđuje posjedovanje gramofona u to doba kao glavnog izvora dobre glazbe. Iz literature nam je poznato kako su ploče bile zlatna riznica glazbenih ostvarenja toga doba. U navedenom citatu možemo uočiti ostvarenje Arsena Dedića pod nazivom *Čovjek kao ja*¹⁹⁹. Likovi se od svojih najranijih dana iz osnovne škole pa sve do osmadesetih godina i njihove odrasle dobi pronalaze u stihovima navedene pjesme.

“ Iz male komode ispod televizora izvukao sam ploču i stavio je na gramofon. “Čovjek kao ja”, plejka s kojom smo paradirali kao klinici, u vrijeme dok nam ta glazba još nije ništa značila ,ali smo već imali potrebu pokazati da je faza s bukom iza nas... Tako smo se, uz istu

¹⁹⁶ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 329

¹⁹⁷ Isto, str. 513

¹⁹⁸ Isto, str. 223

¹⁹⁹ Arsen Dedić, 1969. godina

ovu ploču, gostili ono ljeto nakon mature, na terasi kuće koju su braća Radević početkom sedamdesetih podigli u Novom.”²⁰⁰

*“A ni inače nije bio sklon muvanju pred Zvečkom i sličnim mjestima. Čak i kad bismo ga dovukli sjeo bi tamo na rub nekog izloga i pretvorio se u onoga debeljuškastoga pionira koji na školskim zabavama, ruku punih nagrada nastavnčkoga vijeća sjedi u kutu, dok se čitav razred rastura oko gramofona i novih Slejdovaca.”*²⁰¹

Uz glazbena ostvarenja hrvatske scene, mladi osamdesetih godina često su se opuštili i zabavljali uz rock ostvarenja stranih bendova, a u navedenom citatu pronalazimo podatak o grupi Slade²⁰² veoma popularnoj u osamdesetima. Prema navednim citatima možemo potvrditi važnost i izbor glazbe kojom su mladi bili zaokupljeni u osamdesetim godinama, a koja je odigrala važnu ulogu u njihovom život i djelovanju u javnosti. Također možemo potvrditi i važnost *Novog vala* kojim je zagrebačka mladež bila zaokupljena.

Na kraju ovoga poglavlja moramo zaključiti da su mladi bili zaokupljeni zabavom, glazbom, okupljanjima, društvom, ekipom, alkoholom i drugim izvorima u kojima su pronalazili smisao svoje egzistencije. Upravo nam likovi iz romana potvrđuju te podatke svojim djelovanjem. Također roman nam nudi veliku lepezu situacija u kojima do izražaja dolaze i razlike između mlade i stare generacije u osamdesetim godinama. Svojim ponašanjem, razmišljanjima, govorom, odijevanjem i drugim karakteristikama mlade generacije osamdesetih uvelike se razlikuju od prijašnjih generacija. Upravo u osamdesetim godinama razlike između „mladih“ i „starih“ postaju neprevladive. U sljedećem citatu pronalazimo potvrdu za nemogućnošću razumijevanja govora mladih od strane odraslih, njihove takozvane šatre.

“ Kad se stric htio približiti Hrvoju i meni, pogotovo u onim osjetljivim pubertetskim godinama u kojima klinci imaju vrlo malo razumijevanja za odrasle, kad je htio započeti razgovor koji bismo, tobože, trebali voditi na ravnoj nozi, u pravilu bi to činilo toliko nezgrapno da smo gubili svaku želju da mu olakšamo trud. Silno je želio progovoriti našim jezikom pa bi mu onda, uštirkanom u tvrdoj štokavici, ta naivna štra zaglavila negdje na pola

²⁰⁰ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 485

²⁰¹ Isto, str. 514

²⁰² Slade je engleski glam rock sastav s članovima iz Wolverhamptona i Walsalla. Osnovan je 1966. godine. (usp. [https://hr.wikipedia.org/wiki/Slade_\(glazbeni_sastav\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Slade_(glazbeni_sastav)), pristupila: 10.8.2016.)

*puta između dvaju zagrebačkih slengova koji su mu bili podjednako strain- onim njegove i onim naše generacije. “*²⁰³

Također Vjekoslavova majka kroz čitav roman pokazuje određenu otpornost prema načinu života mladih, a posebice prema načinu života svoga sina. Naravno da se u tome otporu može protumačiti njezina zabrinutost za budućnost Vjekoslava, ali i njegove čitave generacije, koja zahvaćena odrastanjem u krizi u kojoj se Hrvatska nalazi, teško pronalazi pravi put. U jednome citatu ona jasno iskazuje svoje mišljenje o Vjekoslavovoj generaciji smatrajući je veoma nesamostalnom.

*“ Znaš li ti- rekla mi je neki dan, kad sam sasvim uzgredno spomenuo hladnoću koja me čeka u Vitalu- da sam ja u tvojim godinama imala već deset godina staža? Cijela vaša generacija je jako nesamostalna.”*²⁰⁴

Iz navedenih citata vidljiva nam je važnost zabave i glazbe za malde osamdesetih godina, što je i razumljivo s obzirom na krizu koja vlada. U zabavi, izlascima, a posebno u glazbi koja poziva na otpor prema vlasti i režimu, mladi uviđaju priliku za bijeg od teške svakodnevnice. Upravo zbog toga smatram ovaj dio svakodnevnice mladih osamdesetih godina bitnim dijelom njihovog života.

4.3.3. UTJECAJ KONZUMERIZMA NA MLADE OSAMDESETIH U ZAGREBU

Prijašnje poglavlje o društvenom životu mladih u Zagrebu osamdesetih započeli smo stihovima pjesme Daleke obale, a naredno poglavlje mogli bismo započeti pjesmom Zabranjenog pušenja i stihovima:

„Al' nijedno čudo nije
bilo ravno onome
kad je stari uparkir'o
u bašču Jugo 45“²⁰⁵

Iako je automobil u Jugoslaviji do osamdesetih godina postao uobičajena pojava i skoro svako kućanstvo ga je posjedovalo, krizne osamdesete dale su odjeka i na automobilsku

²⁰³ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 149

²⁰⁴ Isto, str. 15

²⁰⁵ Zabranjeno pušenje, *Jugo 45*.

upotrebu. Osamdesetih godina posjedovanje automobila postaje pravilo i potreba²⁰⁶, a to je dobrim dijelom omogućeno proizvodnjom kulturnih jugoslavenskih automobila – *fiće, stojadina i juga*²⁰⁷. No, za razliku od zlatnih sedamdesetih, u osamdesetim godinama ceste su bile ispunjene jeftinijim verzijama vozila. Spominjali smo već redukciju upotrebe automobila i vožnju par-nepar, no za tematiku ovaga rada puno nam je važniji odnos mladih prema automobilima. Kroz roman možemo uočiti nekoliko bitnih stvari vezanih uz posjedovanje automobila, a što ćemo potvrditi citatima. Kroz čitav roman glavni junak, Vjekoslav, kao mlada osoba, s nezavršenim fakultetom i nemogućnošću pronalaska stalnoga zaposlenja kroz razne situacije ističe svoj „hendikep“ zbog neposjedovanja automobila. Tih godina u Hrvatskoj je prevladavalo mišljenje „imam auto- više vrijedim“.²⁰⁸

*“Imao sam razumijevanja za naklonost koju zgodne žene pokazuju prema praktičnom izboru, prema tipovima s kojima će izbjeći mnoge od problema što ih odnosi budućnost...stariji frajer sa stanom, BMW-om...”*²⁰⁹

*“Pepaču sam svjesno podvalio malu diplomatsku laž- nije mi bilo ni na kraj pameti da se pojavim na desetogodišnjici. Bez Hrvoja teško bih podnio cijeli taj ritual: sastajanje pred Gimnazijom, kamo još jedino ja dolazim bez auta...”*²¹⁰

*“Još od gimnazije sve mu se događalo po istoj špranci; djevojke u koje se potajice zaljubljavao i kojima je odlučio staviti u službu svoju pomalo vazektomiranu pozornost- odlasci u kazališta, na koncerte, onako kako je nalagala njegova predodžba o ozbiljnim vezama- ukratko, te bi jednog dana osvanule na motoru iza nekoga od fakina koji su se suzukijima ganjali oko Džamije.”*²¹¹

²⁰⁶ U istraživanju tržišta većina je anketiranih hrvatskih građana, možda i zbog jakog uvjerenja da neposustajanje pred teškoćama, tvrdila da posjedovanje automobila nije luksuz: za pet posto automobil je bio neophodni standard, za 60 posto normalni standard, a za 35 posto luksuz. (usp. Duda, I., *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-i 1980-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2010. , str.249)

²⁰⁷ Tomić, A., *Generacija sretnika- svakodnevnica u kulturi i književnosti 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća*, Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, str. 242

²⁰⁸ Prema Duda, I., *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-i 1980-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2010. , str. 250

²⁰⁹ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 206

²¹⁰ Isto, str. 376

²¹¹ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 512

U romanu kroz razne situacije Vjekoslav nas upoznava s prijevoznim sredstvima koja posjeduju mladi. Tako spominje neke mlađe od njega koji posjeduju mopede, dok on kao prijevozno sredstvo koristi bicikl.

*“ U plićaku se brčkalo nekoliko branjevinskih klipana koji su me kod Vukovine prestigli na mopedima. “*²¹²

Uz automobil, kao čudo tehnike u Jugoslaviji možemo spomenuti i TV, radio ili kompjuter. U romanu TV čini bitan dio svakodnevnice Vjekoslava i njegove ekipe, koji veoma često raspravljaju o temama viđenima na Dnevniku i drugim televizijskim emisijama.

Uz TV, Vjekoslav i pojavu kompjutera doživljala kao bitnu sastavnicu njegovog života, a koja mu olakšava svakodnevne aktivnosti, a među njima i pisanje, koje smatra svojim pozivom. Također kompjuter kao izvor svakodnevne zabave i raznih mogućnosti upotrebe, Vjekoslav veliča i zbog mogućnosti ponovnog povezivanja s Hrvojem, kojeg su okolnosti odvele u drugom smjeru²¹³.

*“ Neplanirano, no nakon svega što smo u posljednje vrijeme prošli možda je baš ovo zabava koja nam može sačuvati raspoloženje. Kompjuter mi se svidio više nego sam očekivao-igračka, ali složena duhovito... Recimo: mogućnost neprestanog prepravljjanja tekstova... Ali čini mi se da osnovni razlog zbog kojeg tako zauzeto listamo po informatičkim skriptama jest što smo u iznenadnoj tišini, koja je odjednom zadesila naše razgovore, našli područje na kojem opet možemo biti bliski. “*²¹⁴

Vežano uz tehniku koja obilježava živote mladih likova u romanu, bitnim smatram i pojavu prvih telefonskih linija u kućanstvima²¹⁵. Naime, Vjekoslav i njegova generacija telefonom su se koristili iz govornica, a pojavu prvih kućnih linija jedva su dočekali. No, kad su i to dočekali, razvoj događaja u Jugoslaviji i skori početak rata, onemogućili su korištenje istih zbog straha od prisluškivanja i opreza.

²¹² Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 448

²¹³ 73% kućanstava zaključilo je da su igra i razonoda glavna namjena njihova računala. Slijedili su učenje i usavršavanje (63%), učenje programiranja (43%), korištenje isključivo gotovih programa (43 %), programiranje igara (40 %) i drugi načini korištenja. Procjenjivalo se da je početkom 1985. u Jugoslaviji bilo oko stotinu tisuća kućnih računala. (usp. Duda, I., *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-i 1980-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2010. str. 194.)

²¹⁴ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 506

²¹⁵ Hrvatska je u sedamdesete ušla s 54 telefona na tisuću stanovnika, do kraja desetljeća bilo ih je stotinjak, a iz socijalizma je izašla s 239 telefona na tisuću žitelja. (usp. Duda, I., *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-i 1980-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2010., str. 137)

“ *Nakon što smo tolike godine čekali na liniju, ja sad opet trčim na govornicu kod Blaža, u Kalnik, Plitvice...kao u gimnazijskim danima... Uvjeti za razgovor nikakvi, a ja sam prije svega imao potrebu za onim Hrvojem koji nalazi dovoljno vremena i sabranosti da o situaciji razgovara kao o nečem što ga se doista tiče..*” ²¹⁶527

Iz navedenih citata možemo zaključiti da je konzumerizam kod mladih osamdesetih godina u Zagrebu predstavljao bitnu sastavnicu njihovih života. Usprkos krizi koja je vladala, brojnim redukcijama i nemogućnošću da si priušte sve što priželjkuju smatram da su mladi u ono vrijeme uživali potrošački mentalitet i bili upoznati s najvažnijim tehnikalijama potrebnim jednom kućanstvu. O svim navedenim karakteristikama potrošačkoga mentaliteta i konzumerizma više podataka možemo pronaći u knjizi Benjamina Perasovića pod nazivom *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*. Upravo u toj knjizi možemo pronaći potvrdu za brojne događaje i podatke vezane uz tematiku konzumerizma navedenih u romanu *Polusan*. Smatram da bi razdoblje osamdesetih mogli opisati riječima iz već spomenute pjesme *Zabranjenoga pušenja*:

*„Bilo je to dobro vrijeme,
sve na kredit, sve za raju, jarane,
u auto naspi čorbe
pa u Trst po farmerke.“*²¹⁷

4.3.4. TURIZAM I MLADI OSAMDESETIH U HRVATSKOJ

Čitajući roman mogli smo uočiti da turizam ima bitnu ulogu u životu mladih Zagrepčana, kako danas, tako i u osamdesetim godinama. Svi izvori upućuju na višestrukost turizma u hrvatskoj: prvo, građani su stjecali naviku putovanja te s više ili manje uspjeha uživali u potrošačkoj dokolici pri čemu im je medijska slika slobodnoga vremena i idealnoga godišnjeg odmora bila uvijek prisutan putokaz; drugo, ulaganja u turizam ubrzavala su modernizaciju infrastrukture i mijenjala život stanovništva turističkih područja; i treće, strani su gosti donosili državnom proračunu toliko važne devize te svojim novcem i ponašanjem

²¹⁶ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 527

²¹⁷ *Zabranjeno pušenje*, Jugo 45

mijenjali navike domaćina²¹⁸. Upravo u navedenom možemo uočiti važnost turizma za Hrvatsku. Povećanje broja turista, popularnost ljetovanja na moru i korištenje godišnjih odmora izvan mjesta stalnoga boravišta gotovo su revolucionarne promjene kroz koje je Europa prolazila pedesetih i šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća²¹⁹. Ta praksa ljetovanja održala se i u osamdesetim godinama. Zagreb je ljeti prazan, svi negdje odlaze, na ljetovanje, na odmor u brda ili slične destinacije, „ekipe“ se polako raspadaju i ponovno obnavljaju početkom rujna. Tako je bilo i s likovima u ovome romanu. Kroz niz događaja uviđamo njihovu želju za odlaskom na Jadran, kupanje, zabavu uz more. Jedini problem u osamdesetima za odlazak na ljetovanje predstavljala je sveobuhvatna kriza zemlje. Prema tome navodimo nekoliko mogućnosti odlaska mladih iz Zagreba u osamdesetima na ljetovanje. U sljedeće dva citata uočavamo mogućnost odlaska mladih na Jadran kao sezonska radna snaga ili jeftinije ljetovanje u predsezoni.

*“ Branka i Katarina uzele bi godišnje odmore već u lipnju kako bi na Preglavu, u apartmanima toga Katarininoga rođaka, odradile mjesec dana na crno kao pomoćna radna snaga. ”*²²⁰

*“ Ideja ljetovanja u predsezoni uopće mi se ne čini lošom, osim toga imam špurijus da otočna klima i opći osjećaj inzularnosti pogoduju nastojanjima da se završi fakultet. ”*²²¹

Također teška besparica Vjekoslava i nezadovoljstvo njegove majke nezavršenim fakultetom primoralo ga je da potraži posao kojim bi se omogućio odlazak na ljetovanje. Smatram da je takav način bio prisutan kod brojnih mladih osoba u osamdesetima, kada roditelji više nisu bili financijski sposobni financirati njihov odmor.

*“ Iz svega toga stara je shvatila da ću jednom ipak završiti taj fakultet, a kad joj se Deva glupo i nepotrebno pohvalio koliko zarađuje u stričevoj kancelariji, ona je- povezavši sve ugodne nagovještaje moje buduće pravničke karijere- obećala da će mi najkasnije do lipnja sasvim zavrnuti špinu i da si novac za ljetovanje zaradim sam. ”*²²²

Vjekoslav nam svojim razmišljanjima i sjećanjima na prošla vremena, tj. na svoje djetinjstvo daje usporedbu ljetovanja nekad i u osamdesetim godinama. Navodi podatke o

²¹⁸ Duda, I., *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-i 1980-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2010., str. 293

²¹⁹ Isto, str. 291

²²⁰ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 51

²²¹ Isto, str. 51

²²² Isto., str. 15

ljetovanju u hotelima s većim brojem zvjezdica, dok se u osamdesetima, nakon smrti njegovog oca sve mijenja. Ljetovanja su mu spala na najniže razine hotelskog smještaja u radničkim odmaralištima, radničke susrete koji su za njega predstavljali samo mučenje.

“Dok je Stari bio živ ljetovali smo u Lovranu, u jednome od onih dostojanstvenih hotela koji nam je Austro- Ugarska ostavila kao svoju stečajnu masu i čije su fasade- nudile uspomenu na uskraćenu imperijalnu prošlost.”²²³

U sljedeća dva citata uviđamo promjenu koja je uslijedila u osamdesetim godinama, a tiče se ljetovanja na Jadranu:

“Nije u pitanju promjena zraka koliko promjena ritma života i moja nesposobnost da se otmem jeftinim modelima masovnoga, sindikalnog turizma, usmjerenima na ljude koji na more dolaze u turnusima. To je nesumnjiva posljedica traumatičnih iskustava koja su slijedila nakon tatine smrti, kad smo ispali iz lige cijenjenih socijalističkih tehnochrata i završili na radničkim odmaralištima najniže kategorije. A ni te barake pet-be nisu bile dostupne baš svake godine.”²²⁴

“Naš bašćanski hotelčić, zavučen među borove, vjerojatno je spadao u buduću stečajnu masu Diode. Pretvoren u radničko odmaralište negdje sredinom pedesetih, još je zadržao šarm maloga međuratnoga pansiona.”²²⁵

U prvome citatu možemo primijetiti pojavu masovnoga turizma, kojeg Vjekoslav naziva i *sindikalnim*. Također u prvome citatu navodi se podatak o postojanju radničkih odmarališta kao karakterističnog načina ljetovanja brojnih obitelji iz doba Jugoslavije. No, potrebno je uočiti kako je u osamdesetima razina uređenosti odmarališta bila veoma niska. S druge strane u sljedećem citatu, uočavamo pojavu radničkih odmarališta, koja ipak imaju višu razinu uređeneosti što kod Vjekoslava izaziva ipak riječi pohvale.

Brojnim citatima u romanu možemo potvrditi važnost masovnog turizma i ljetovanja za mlade osmaesetih godina. Upravo je ljeto predstavljalo doba kada mladi, oslobođeni svih obaveza, pronalaze mogućnosti za upoznavanjem novih ekipa, nove zabave i novih prostora, a posebno na Jadranskoj obali. Osamdesete su ipak bile različite od ostatka

²²³ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 399

²²⁴ Isto, str. 72

²²⁵ Isto, str. 332

desetljeća postojanja Jugoslavije, jer je kriza utjecala i na turizam²²⁶, tj. na mogućnosti i nemogućnosti kod mladih i njihovog ljetovanja.

4.3.5. UTJECAJ ZAPADNE KULTURE NA MLADE U HRVATSKOJ

Ovo poglavlje bavit će se tematikom mladih i njihovog odnosa prema inozemstvu i hrvatskoj emigraciji. Kroz prizmu Vjekoslavovog odnosa prema odlascima u inozemstvo možemo uočiti bitne odrednice toga problema. Kao prvo, Vjekoslav predstavlja onaj dio mladih iz osamdesetih godina koji se usprkos svim prednostima koje Zapad nudi, ipak ne usuđuje napustiti svoju domovinu. Naime, u osamdesetim godinama, upravo zbog krize koja je zahvatila čitavu Jugoslaviju sve više mladih ljudi napušta Hrvatsku u potrazi za boljim uvjetima života i rada²²⁷. Naši migranti radili su u zemljama useljenja i najteže fizičke poslove i bili su uzorni radnici. Nalazili su tamo posao u svojoj struci i naši visokokvalificirani radnici²²⁸. No, postojali su i drugi razlozi za odlazak u inozemstvo. Možemo navesti turizam i kupovinu kao dva najčešća razloga za inozemnum putovanjima u osamdesetima. Što se tiče statističkih podataka o odlascima u inozemstvo Igor Duda nam u svojoj knjizi piše: Prema službenim podacima Saveznoga sekretarijata za unutrašnje poslove o izlasku domaćih putnika iz Jugoslavije, promet na graničnim prijelazima rastao je sve do kraja sedamdesetih kada se zausan 21,9 milijuna putnika, što je bilo dvostruko više no desetljeće ranije, potom je uslijedio ozbiljan pad koji se 1983. zaustavio na 7,5 milijuna, što je bilo ravno povratku petnaest godina unatrag, a nakon toga sigurni rast, izjednačavanje 1988. s 1978. te dostizanje 24,9 milijuna prelazaka 1989. godine²²⁹. Iz niza citata u romanu možemo uočiti potvrdu za navedene statističke podatke, i potvrditi masovnost odlaska mladih ljudi u inozemstvo iz raznih razloga. Također u svojim promišljanjima o tome Vjekoslav nam nudi prikaz drugog dijela mladih, koji su spremni na sve samo da se maknu iz krizne situacije u kojoj se Jugoslavija našla u osamdesetim godinama. U sljedećem citatu uviđamo odnos Vjekoslava prema bilo kakvom obliku putovanja, što je kod njega uglavnom izazivalo osjećaj nelagode i nemogućnost prilagodbe.

²²⁶ O razmjerima turističke industrije najrječitije govore brojčani podaci: s poratnih milijun ukupnih jugoslavenskih noćenja u Hrvatskoj do 1970. stiglo se na 11,5 milijuna, potom i do vrhunca od 26,7 milijuna noćenja 1986. godine. (Duda, I., *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-i 1980-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2010., str. 292)

²²⁷ Iseljavanje iz Hrvatske na tzv. privremeni rad u inozemstvo bilo je dopušteno od 1960., a još je intezivnije nastavljeno od 1972. (usp. Perić, I., *Povijest Hrvata*, Zagreb: CTT, 1997., str. 255)

²²⁸ Perić, I., *Povijest Hrvata*, Zagreb: Školska knjiga, 2007., str. 356

²²⁹ Duda, I., *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-i 1980-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2010. str. 376

“ Moji zadnji pokušaji da postanem građanin svijeta propali su ponajviše zbog toga što sam putovanje doživljavao kao inkomodaciju, uključujući tu i putovanja do Rijeke ili Splita, koja su mi od djetinjstva bila mjerne jedinice za protežnosti toga svijeta. Doduše, skromno iskustvo s inozemstvom, vezanom uz dva- tri putovanja na koja nas je vodio stric Jakov ostavilo mi je nekoliko dojmljivih sjećanja na Evropu, na neke detalje njene imperijalne fasade na koje smo, uostalom, mi iz predziđa uvijek slabi, no ono čega se s tih putovanja sjećam s najvećom sigurnošću jest čežnja za Zagrebom. ” ²³⁰

U jednome citatu, opisujuću putovanje u Europu, možemo uočiti podatke o mladima koji su sa malo novaca u džepu napuštali svoje domove i odlazili u svijet s potrebom za upoznavanjem nečega novog i boljeg bez obzira na uvjete u kojima bi se mogli naći na tome putovanju. Razmišljajući o tome, Vjekoslav se u potpunosti odupire takvom načinu života, te se u tome u potpunosti razlikuje od svoje generacije.

“ Mene je opijenost Interailom razdraživala: otići u Evropu sa sto pedeset maraka u džepu, odreći se unaprijed bilo kakvog komfora, patiti se po trećerazrednim prenoćištima i vratiti se s iskrzanom kartom Evrope natrag u svoj bedekerski kružok pred Zvečkom da bi se iste one predrasude s kojim se krenulo na put sada prepričavala kao vlastita iskustva. ” ²³¹

Nadalje, kroz roman u nekoliko navrata uočavamo taj jaz između Europe i Jugoslavije, uvidamo taj odnos prema europskim zemljama, tj. prema Zapadu koji je uvijek smatran zlatnim prostorom, za razliku od krizne Jugoslavije. U sljedećem citatu Vjekoslav spominje putovanja u Europu sa stricem Jakovom i Hrvojem, te naglašava tu veličinu Zapada, kao mjesta u kojem mladi iz Jugoslavije mogu pronaći svoju sretnu zvijezdu.

“ A upravo nas je stric Jakov učio da su sve naše vrijednosti pohranjene u trezoru Zapada i da bi to nekako doakzao vodio je svoju djecu u inozemstvo uvijek kad bi mu to profesionalne prilike dopuštale. Jednom, krajem našega osnovnoga školovanja, iskoristio je neki kongres elektroničara da povede Hrvoja, staru I mene u London. ” ²³²

Na kraju ovoga poglavlja možemo spomenuti i onu vrstu mladih koji su spremni na sve samo da se maknu od krizne situacije i iskoriste sve svoje potencijale. Pri tome navodi se niz zemalja u kojima je to lako ostvarivo. U sljedećem citatu možemo pronaći potvrdu za navedeno.

²³⁰ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 63

²³¹ Isto, str. 64

²³² Isto, str. 172

*“ Sutra, ako Daliboru karijera na sekundu zastane, ili ako više ne bude izazova i zadovoljenja na luzernskoj ljestvici vrijednosti, reći će joj, dok budu sjeidli na kauču u polumraku svoga apartmana, kako je vrijeme da se digne sidro I potraži neka varijanta u Americi, Kanadi, Novom Zelandu... I to će reći istim tonom kojim je nekad, u vrijeme hodanja, birao kamo će u kino- Balkan, Studentski, Central...”*²³³

4.3.6. MLADI OSAMDESETIH U HRVATSKOJ PRIKAZANI KAO RADNA SNAGA

Kroz čitav tekst ovoga rada prevladavaju podatci o kriznim vremenima koja su pogodila Jugoslaviju u osamdesetim godinama. Kriza koja se odnosila, ne samo na političku, već i na ekonomsku krizu, te koju mnogi smatraju najvećom krizom u povijesti Jugoslavije pogodila je i Hrvatsku. Prema tome ona je ostavila utisak i na hrvatsku mladež za što pronalazimo veliki broj podataka u romanu *Polusan*. Prateći stalne promjene poslova Vjekoslava i stalnu brigu oko financija, možemo zaključiti da su krizna vremena imala veliki utjecaj na mlade osamdesetih. U nekoliko izdvojenih citata možemo uočiti koliki je problem besparica stvarala mladim ljudima, ne samo glavnome junaku, već i ostalim likovima u romanu, prema čemu možemo zaključiti kako je financijska kriza bila sveobuhvatna na području Zagreba. Za navedene podatke u sljedećim citatima pronalazimo potvrdu i u literaturi. Rast broja nezaposlenih, među kojima je bilo i mnogo mladih s najvišim školskim obrazovanjem, te male plaće zaposlenih, silio je ljude na odlazak u inozemstvo gdje su tražili posao i mogućnost bolje zarade²³⁴. Iako Vjekoslav nije lik kojim je prikazana osoba koja je u potrazi za poslom otišla u inozemstvo, njegovo financijsko i poslovno stanje može nam poslužiti kao predložak za tumačenje utjecaja krize na radno stanje građana Hrvatske.

*“ Otkako sam izgubio, ili potrošio, pravo na očevu penziju zapravo me izdržavala stara.”*²³⁵

*“ Ali, kad si bez novaca teško je postići onaj minimum ležernosti koji je potreban da bi čovjek uživao u šetnji gradom. Od svih uskrata najteže mi pada ona koju uzrokuje činjenica da sam bez kinte. Ne vjerujem da čovjek s novcima može biti osuđen na samoću”.*²³⁶

²³³ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 247

²³⁴ Perić, I., *Povijest Hrvata*, Zagreb: Školska knjiga, 2007., str. 356

²³⁵ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 13

²³⁶ Isto, str. 32

“ – Ja uvijek vjerujem da ću jednoga dana imati dovoljno novaca. Ne puno, ne da ću biti bogzna kako bogata, ali da ću imati dovoljno za sve što mi treba. Mi svi životarimo na takav način, imamo puno planova pa nam se čini da budućnost ništa ne košta. “²³⁷

U prvome citatu možemo uvidjeti odnos mladih prema uzdržavanju od strane roditelja. Vidljivo je da Vjekoslavu nije drago što se doveo do takve situacije i nakon određenih ustupaka od strane majke bit će primoran pronaći bilo kakav posao, samo da zaradi nešto novaca. Ta potraga za poslom koji bi ga ispunjavao, ne sam financijski, već i osobnom željom i voljom za rad protezat će se kroz čitav roman. Pročitavši drugi citat jasno nam je zbog čega je tako. U njemu Vjekoslav navodi brojne nedostatke koje mu pruža život bez novaca, a kao najvažniji ističe upravo osjećaj mlade osobe, željnje zabave i brojnih užitaka, bez novaca u šetnji gradom. Kroz više dijelova u romanu možemo uočiti i njegovo nezadovoljstvo nemogućnošću odlaska na večeru s djevojkom Brankom. U trećem citatu svoje viđenje o besparici koja vlada daje nam Branka. Ona se prepušta maštanjima o nekim boljim vremenima koja bi trebala doći za sve njih, iako se sada čine dosta daleko. Također iz njezinog razmišljanja uočavamo odnos mladih prema neimaštini. Branka predstavlja onaj dio mladeži kojima je potrebno samo manji dio sredstava kako bi bili sretni, tj. kako bi barem u maloj mjeri mogli zadovoljiti potrebu za sve većim potrošačkim mentalitetom koji se javljao u Hrvatskoj osamdesetih.

Povezano s besparicom kao vodiljom ovoga romana, moramo spomenuti i brojne pokušaje da se takvo stanje riješi, posebno kod Vjekoslava. On kroz radnju romana mijenja poslove iz mjeseca u mjesec, no i to znači puno za njega u teškim vremenima. Naime, kao student s preostalim jednim ispitom do završetka fakulteta, koji mu ionako ne obećava sigurno radno mjesto, pokušava na raznim poslovima steći ikakvo iskustvo važno za daljnji život. Treba napomenuti kako je do tih poslova uglavnom dolazio preko veze, no i da je zbog svog neslaganja i isticanja otpora prema vlasti i režimu brzo izgubio posao. U jednom od sljedeća tri citata možemo uočiti represiju Partije na građane Hrvatske, posebno u osamdesetim godinama, kada se velikosrpska ideja sve više razvijala, a kraj postojanja Jugoslavije bio pred vratima. Naime, na primjeru Vjekoslavovog iskustva u Vjesniku, možemo uočiti kako je svaki otpor i neslagane s Partijom i režimom mogao uzrokovati gubitak radnoga mjesta. U sljedeća dva citata navest ćemo kojim se poslovima bavio i koje je

²³⁷ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 117

bilo njegovo mišljenje o njima. Naime, nakon posla u Vitalu i Vjesniku, na kraju se Vjekoslav zaposlio u Galeriji te tamo konačno spoznao sreću koju dugo nije osjećao.

“ Nakon bijega iz truleži i vlage Vitala, nakon bijega iz histerične svakodnevnice Vjesnikovih podruma, imao sam na osnovu čega procijeniti koliko vrijede ova poslijepodneva u toplim dvoranama Galerije, koliko vrijedi moja biljetarska školja u kojoj sam mogao na miru učiti, pisati Hrvoju i spokojno čekati da pod blagim valerima galerijske rasvjete stvari dođu na svoje mjesto. ” ²³⁸

“U jednom je trenutku, kad sam se već počeo ozbiljno baviti mišlju da zbrisemo, stari me je Vrkljan pozvao za svjedoka: da ispričam “ovim ovdje mladim ljudima” kako sam, odbivši ulazak u Partiju, ostao bez posla u Vjesniku. ” ²³⁹

“ Od prvoga studenoga počinjem raditi na trešnjevačkoj općini, u komunalnom odsjeku, od sedam do tri. Nekoliko administrativnih sektora na općini bilo je kadrovirano isključivo po partijsko- banijskoj vezi, pa se sad po istoj liniji I raskadirirava, a Dodigovi potvrđuju da bi moglo ostati i nešto praznih stanova. ” ²⁴⁰

No, taj osjećaj sreće poslom u Galeriji nije potrajao jer je vlasnik preminuo, a Vjekoslav je, da bi zaradio ponešto novaca morao krenuti drugim putem, mada protiv svoje volje. No, s druge strane koliko god bio sretan bilo kakvim poslom, Vjekoslav je sretno podnio otkaze koje je dobio, jer je zaradivši ponešto novaca, mogao krenuti dalje u potragu za nečim boljim. Prema tome možemo zaključiti kako su mladi toga doba živjeli iz dana u dan, nisu previše razmišljali o budoćnosti jer je bilo veoma teško razaznati što ona nosi sa sobom, posebice u vremenima u kojima se nazirao skori slom Jugoslavije.

“ I tako sam ponovno zagazio ulicom, punim plućima. Radna knjižica, s prva tri mjeseca staža, bila mi je u džep, brončani monolit ostajao je iza mojih leđa. ” ²⁴¹

“ Vida mi je rješenje donijela u kuverti. Nisam primljen... Bilo mi je, možda po prvi puta u jadnome iskustvu koje imam s udruženim radom, iskreno žao što sam ostao bez posla. ” ²⁴²

²³⁸ Cvetnić, R, *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 251

²³⁹ Isto, str. 159

²⁴⁰ Isto, str. 526

²⁴¹ Isto, str. 146

²⁴² Isto, str. 250

4.3.6.1. KRIJUMČARENJE KAO DIO SVAKODNEVNICE MLADIH

Povezano s prijašnjom temom o besparici i radnom iskustvu mladih likova u romanu, uočavamo i pojavu krijumčarenja kao čestog izvora novaca. Naime, kao što smo pisali o krizi koja vlada, mladi su bili spremni na sve samo da se dokopaju „kinte“. Vjekoslav veoma dobro opisuje takvu mladež, koja je spremna i sposobna uhvatiti svaku priliku za zaradom koja im se nudi te smatra da će upravo taj slon mladih ljudi nakon sloma Jugoslavije najbolje proći.

“Ti žilavi klnci koji odrastaju po Unijinim skladištima, s nepogrešivim, upravo štakorskim njuhom za tokove sive ekonomije, čim obuku duge hlače ulaze u neki biznis, a taj pojam u našoj suburbiji pokriva vrlo široku skalu u rasponu od najsitnijeg šverca pa sve do privrednog kriminala, i zato će jednog dana kad ova komunistička tlapnja ode k vragu i kad sav ovaj frustrirani živalj rastrči u krvoločnoj potrazi za svojom predodžbom o pravdi, kramari poput Maca startati s nedostižnom prednošću.”²⁴³

Kao primjer osobe koja je spremna na sve samo da se probije i bude na dobitku Vjekoslav navodi svoga prijatelja Bambija, koji se od najranijih dana svoje mladosti upušta u razne krijumčarske radnje. U narednom citatu navodi se švercanje raznih proizvoda vlakom, što je veoma koristan podatak o postupcima krijumčarenja na našim prostorima.

“ Od dvadesettrogodišnjeg autora deklaracije, inače balavca prerano lišenog roditeljskog nadzora, Bambi je u subotu preuzeo nekoliko kilograma letaka, razdijelio sadržaj putne torbe u manje snopove i porazmjestio to po vlaku, vjerojatno po istim onim skrovištima po kojima je nekad švercao sprejeve u boji, kasete i druge svoje igračke- dakle po buksama koje svi šverceri, svi kondukteri is vi carinici znaju napamet- s idejom da pred Zagrebom sve skupi natrag u torbu.”²⁴⁴

“ ...pa je tako u jednoj fazi svoga angažmana za opću stvar švercao preko granice sprejeve u boji i ispisivao parole po zidovima...”²⁴⁵

Upravo mlade koji se bave krijumčarenjem možemo smatrati dijelom subkulturnoga djelovanja. Naime, kroz prikaz u romanu možemo uočiti specifične osobine Vjekoslavovih prijatelja i poznanika koji se bave krijumčarenjem te ih prema tome svrstati u posebnu

²⁴³ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 33

²⁴⁴ Isto, str. 59

²⁴⁵ Isto, str. 329

skupinu mladih u Zagrebu osamdesetih koji su svojim stilom i načinom života pokazali pripadnost posebnoj skupini mladih.

4.3.7. SUBKULTURNE SKUPINE MLADIH OSAMDESETIH U ZAGREBU

Kao najvažniji dio ovoga romana, dakako je dio o subkulturnim skupinama, iako i sve ostale navedene podatke o mladima u Hrvatskoj možemo smatrati dijelom subkulture. Razlog tome je shvaćanje mladih kao posebne skupine unutar društva koja se svojim načinima razmišljanja, govora, odijevanja, ponašanja daleko razlikuju od generacije starijih. Dakako da treba napomenuti da se u svakom razdoblju rađaju nove generacije, koje usvajaju neke svoje osobine koje ih izdvajaju iz skupine starijih građana. U samom romanu kao najbolja potvrda za izdvajanje skupine mladih ljudi od starije generacije stoji:

“ Kad se stric htio približiti Hrvoju i meni, pogotovo u onim osjetljivim pubertetskim godinama u kojima klinci imaju vrlo malo razumijevanja za odrasle, kad je htio započeti razgovor koji bismo, tobože, trebali voditi na ravnoj nozi, u pravilu bi to činio toliko nezgrapno da smo gubili svaku želju da mu olakšamo trud. Silno je želio progovoriti našim jezikom pa bi mu onda, uštirkanom u tvrdoj štokavici, ta naivna štra zaglavila negdje na pola puta između dvaju zagrebačkih slengova koji su mu bili podjednako strain- onim njegove i onim naše generacije. “²⁴⁶

Jasno je kako se mladi nalaze u velikom jazu sa starijim generacijama, a u navedenom članku taj jaz predstavlja govor mladih, takozvana *štra*. Upravo zbog toga izdvajanja mladih kao posebne skupine unutar društva možemo govoriti o pojavi subkulturnih skupina mladih. Kroz roman je predstavljeno nekoliko subkulturnih skupina, za koje postoje i podatci u literaturi da su zaista postojale u Hrvatskoj toga doba. U sljedećem citatu spominju se dvije vrste subkulturnih skupina, a to su šminkeri i hašomani.

“ Tako smo zagledani kroz prozor lokala, svaki sa svojim kombinacijama u glavi, Hrvoje i ja najednom ušutjeli. Masarykova se punila sa svih strana, proljetne bujice naše omladine potekle su niz donjogradska korita, ljupke studentice iz dedičevske provincije, koje su upravo preživjele svoju prvu zagrebačku zimu, kretale su preko Kazališnoga trga u susret

²⁴⁶ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 149

izboru između onoga što je pučka tipologija u vrijeme moje brucošijade zvala šminkerima i hašomanima.”²⁴⁷

Šminker i hašomani su subkulturne skupine mladih²⁴⁸ koje su tako nazivane sedamdesetih godina. Subkulturni stil hašomana nesumnjivo proizlazi iz šireg određenja rock kulture i povezanosti te kulture s pokretima i životnim stilovima koji su označili kraj šezdesetih u Americi i V. Britaniji, oglašavajući svoju nazočnost u većoj ili manjoj mjeri širom urbanih središta svijeta²⁴⁹. Prema tome lako je ustvrditi i postojanje hašomana na području Hrvatske. Za skupinu hašomana potrebno je napomenuti njihovu zajedničku povezanost oko glazbenog ukusa²⁵⁰. Upravo pojava rock glazbe i *Novog vala* u Hrvatskoj postaje povod za nastankom skupine hašomana. Osim glazbenog ukusa, za hašomane je bitan i izgled te odijevanje, tj. cjelokupan image²⁵¹. Kao jedno od okupljališta skupine hašomana navodi se i kafić „Tingl- Tangl“ koji se spominje i u romanu. U nekoliko sljedećih citata uočimo pojavu hašomana kao jedne o subkulturnih skupina osamdesetih godina pristunih u Zagrebu.

Uz skupinu hašomana u romanu se često navode podatci o skupini šminkera. Pri određivanju šminkera kao subkulturne skupine mladih postoji dosta nedoumica. No, bitno je spomenuti da šminker i nisu skupina vezana uz glazbenu opredijeljenost, već uz odijevanje i stil. Šminker igraju igru socijalnog statusa, u kojoj se smatra da „pravi“ šminker pripadaju isključivo „jet- setu“ i da je stvarno bogatstvo neophodan uvjet postojanja šminkerom. Upravo u nizu citata iz romana možemo uočiti upravo identične opise skupine šminkera. Također šminker su u potpunosti prihvatili modu kao jednu od svojih „središnjih preokupacija“²⁵². U romanu nailazimo na opis šminkera u „lacoste“ majicama, te u tome možemo uočiti modu kao glavni uvjet postajanja šminkerom.

“ A ni inače nije bio sklon muvanju pred Zvečkom i sličnim mjestima. Čak i kad bismo ga dovukli sjeo bi tamo na rub nekog izloga i pretvorio se u onog debeljuškastog pionira koji

²⁴⁷ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 10

²⁴⁸ Prema Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001.

²⁴⁹ Isto, str. 180

²⁵⁰ U Hrvatskoj je to bila grupa okupljena oko zajedničkog slušanja „Radio Luxemburga“. (usp. Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001., str. 180)

²⁵¹ Kao glavni simboli pripadnika hašomana Perasović navodi: duga kosa, tankerica, traperice, karirana košulja, sajmonice ili tenisice, marama oko vrata, nakit, miris. (usp. Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001., str. 193)

²⁵² Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001., str. 167

na školskim zabavama, ruku punih nagrada nastavničkoga vijeća sjedi u kutu, dok se čitav razred rastura oko gramofona i novih Slejdovaca. Hašomanke ga nisu zanimale, ne samo zato što su ostavljale dojam da izbjegavaju kupaonicu nego i zato što su im rječnik i područje interesa bili pretanki, kod šminkerica nije prolazio, buduće intelektualke su ga plašile svojim aktivizmom; uglavnom- stvaru su išle sa zla nagore. “²⁵³

“Na Devu sam naletio u Kavkazu stisnutog usred neke šminkerske bratije, pa je na moj dolazak spremno iskočio iz separea,uhvatio me ispod ruke i tako smo okrenuli natrag prema Blatu.”²⁵⁴

“ Zato više nije bilo potrebe da na tulumu provodim cijelu noć, a pogotovo ne da se pred jutro maltretiram s jednim te istim tipom nadrkanih primata u Lacosteovim majicama. “²⁵⁵

Uza sve podatke o kriznom razdoblju koje je vladalo, osamdesete u Zagrebu bile su pune i bogatih obitelji, čija djeca su uživala sve blagodati koje im je takav život pružao. Vjekoslav je o takvome životu mogao samo sanjati, no svojim pogledima na taj dio zagrebačke omladine daje nam detaljan uvid u jednu skupinu mladih. U jednome navratu Vjekoslav nas upoznaje s Majom, svojom prijateljicom, te opisuje njezin lagodan život i mogućnost koje joj pruža visoki društveni status njene obitelji. Također roditeljska uloga ima bitan utjecaj na razvoj šminkerske subkulture mladih. Životni stil obitelji iz koje akter dolazi mogao je stvoriti potpuno različite situacije i uvjete za izražavanje šminkerskog stila, kako materijalno i statusno, tako i s obzirom na tradicionalnost ili modernost životnog stila roditelja²⁵⁶.

“ Maja je bila tipični proizvod onoga permisivnoga socijalističkoga morala, onoga koji je nastao u već omekšalim krugovima partijske nomenclature, među djecom koja nisu dijelila ideale svojih roditelja, ali jesu njihove privilegije. Kad bi Maja, kći druga Frankovića, osrednjekotirajućega pripadnika Gradskog komiteta, baratala pojmovnikom barem na razini sociologije za niže razrede gimnazije, onda bi to sigurno nazvala liberalizmom. Naravno, za razliku od potpuno nedemokratskoga javnoga prostora, na kojem su društvene suprotnosti

²⁵³ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 514

²⁵⁴ Isto, str. 85

²⁵⁵ Isto, str. 47

²⁵⁶ Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001., str. 172

*bile ili unaprijed riješene ili stalno zataškavane, omladinska kultura voljela se pozivati na „cvjetanje tisuću cvjetova” ...”*²⁵⁷

Također opisujući Miru, djevojku bratića Hrvoja, Vjekoslav nas još jednom upoznaje s zagrebačkom zlatnom mladeži, koja zahvaljujući imućnim roditeljima može očekivati uspješnu karijeru i uspjeh u životu. Prema tome, možemo uočiti Vjekoslavov stav prema toj skupini mladih, pomalo prikazujući ljubomorani stav. Također, u citatu nam navodi da su te imućne obitelji uglavnom obitavale na Kaptolu, dijelu Zagreba koji i danas ima taj status.

*“ Shvaćam da Mirino samopouzdanje raste iz dana u dan i da je već počela slagati mrežu povjerljivih ljudi po ambulantomama i bolnicama; čeka je karijera koju će- s pozicija svoje kaptolske obiteljske sigurnosti- moći graditi bez nervoze.”*²⁵⁸

U sljedećem citatu Vjekoslav nastavlja opis Mire, te nam daje detaljan uvid u način ponašanja, odijevanje i osobine bogate zagrebačke omladine, što možemo smatrati univerzalnim opisom za tu skupinu. Također u drugom citatu pronalazimo opis Dalibora, također *zlatnog zagrebačkog dečka*, s detaljnim osobnostima koje ga krasi. No, treba uočiti Vjekoslavovo mišljenje da se djeca iz bogatih obitelji ne znaju zabavljati kao *obični mladi*. U više navrata u romanu Vjekoslav napominje navedeno.

*“ Pravi primjerak onoga tipa kojeg sams e klonio u gimnazijskim danima: u kaputima od tvida, sa girtlom i francuskim kapićama. Ponedjeljkom flauta, utorkom njemački, srijedom vjeronaučna zajednica, na tulumima nikad duže od deset sati, a onda ih se eventualno moglo dopratiti do nekih masivnih stubišnih vrata u Gundulićevoj, Palmotićevoj, Boškovićevoj...”*²⁵⁹

Opisujući pojedine osobine takozvanih pripadnika šminkera, možemo uočiti potvrdu za podatke o subkulturi šminkera pronađenih u literaturi. Naime, uspoređujući čvrstinu veza u škvadrama, možemo zaključiti da su škvadre kao oblik snažne povezanosti među prijateljima, imale prilično labaviju strukturu kod šminkera, posebno u starijim godinama²⁶⁰. Razlog tome možemo pronaći u nedostatku povezanosti pripadnika šminkera glazbom. Također Perasović navodi i Saloon kao mjesto izlaska pripadnika šminkera za što pronalazimo i potvrdu u romanu *Polusan*.

²⁵⁷ Cvetnić, R., *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 38

²⁵⁸ Isto, str. 56

²⁵⁹ Isto, str. 56

²⁶⁰ Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001., str. 174

“ Dalibora, recimo, teško da bismo uspjeli namamiti u našu korespondenciju. Bio je tipičan zlatni zagrebački dečko: odličan student, uvijek dobre volje, društven, zgotan, poduzetan. I dozlaboga površan u svim stvarima koje se nisu ticalc njegove profesije. Jelena je imala neku bolnu strast prema takvim šminkerima, a čini mi se da je tu sklonost potpirivala njena majka koja je kao i svaka zagrebačka malograđanka...”²⁶¹

Na kraju Vjekoslav i Hrvoje zaključuju da su oni zapravo samo obični, mali ljudi kojima je suđeno da odustanu pod teretom teške krize koja vlada, za razliku od bogataša kojima je sve servirano i uspjeh u životu im je zagantiran već po rođenju.

“- Prestani fantazirati. Kakav Jakov Blažević. Mi smo obični, mali ljudi, a mali ljudi uvijek mogu završiti kraj kontejnera.”²⁶²

Nakon proučenih citata iz romana možemo zaključiti da je osamdesetih godina u Zagrebu postojala gusta mreža različitih subkulturnih skupina, od kojih su spomenute samo dvije, no ne smijemo isključiti postojanje ostalih skupina poput štemera, punkera, pripadnika hip hop scene i drugih²⁶³. No, roman nam nudi puzdan izvor za upoznavanje sa subkulturnim skupinama hašomana i šminkera pa ga u tome smislu možemo smatrati vrijednim ostvaranjem za tu tematiku.

²⁶¹ Cvetnić, Ratko, *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009., str. 174

²⁶² Isto, str. 192

²⁶³ Prema Perasović, B., *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001.

5. ZAKLJUČAK

Ovim radom oprimirali smo mogućnosti prikaza subkulturnih karakteristika mladih u Hrvatskoj na temelju analize romana *Polusan*, hrvatskoga autora Ratka Cvetnića. Cilj rada je bio odgovoriti na pitanje u kojoj je mjeri moguće pratiti i analizirati subkulturu mladih u Hrvatskoj tijekom osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća na primjeru književnoga djela. Naime, pod pretpostavkom da upravo književna djela pružaju niz mogućnosti za istraživanje i proučavanje duha jednoga vremena i povijesnih činjenica, pokušali smo to oprimirati na primjeru navedenoga romana. Osamdesete godine u Hrvatskoj u sklopu Socijalističke Jugoslavije obilježene su teškom političkom, ekonomskom i gospodarskom krizom, no s druge strane i buđenjem raznih akcija i pokreta, među kojima nam je za ovaj rad važno sudjelovanje mladih u njima. Upravo u navedenome možemo uočiti važnost reakcije mladih na aktualna događanja u Hrvatskoj i Jugoslaviji općenito.

U prvome dijelu rada navodeći bitne događaje, osobe i godine pokušali smo uzročno-posljedičnim povezivanjem predstaviti uvod za glavni dio rada, a to je subkulturna scena mladih u Zagrebu. Zaključujemo da su događaji od nastanka Jugoslavije pa sve do njenog raspada uvelike utjecali na društveni život mladih u Hrvatskoj, posebice nakon pojave krize u osamdesetim godinama, kada dolazi do pojave civilnoga, aktivnog društva. Prema brojnim događajima opisanim u romanu *Polusan* zaključujemo da je upravo politički sustav stvaran od četrdesetih godina dvadesetoga stoljeća u Socijalističkoj Jugoslaviji smatran glavnim krivcem za njenim raspadom. Također na temelju analizirane povijesti sedamdesetih godina, možemo zaključiti kako je smrt Josipa Broza Tita također bitan uvjet za raspad Države. Upravo su navedeni uzroci rezultirali pojavom krizne situacije na području Jugoslavije i Hrvatske te je time potaknuto aktivno djelovanje mladih na aktualne događaje. Također tome je uvelike pridonijela i glazba *novovalne* scene, koja je svojim ostvarenjima uvelike utjecala na mlade u Hrvatskoj te ih pozivala na otpor režimu.

Na temelju citata preuzetih iz romana *Polusan* te analize istih, pokušali smo predstaviti najvažnije karakteristike skupine mladih osoba u Hrvatskoj kojima je obilježeno njihovo djelovanje u sklopu sveobuhvatnoga otpora civilnoga društva prema režimu. Analizirajući citate i pritom opisujući pojedine likove iz romana, došli smo do zaključaka kako su mladi u svim situacijama i područjima njihovog djelovanja prikazivali otpor vlastima i režimu spominjući političku aktivnost pojedinih likova. Nadalje, prikazujući bitne stavke vezane uz zabavu i slobodno vrijeme mladih zaključili smo kako su kafići, klubovi i privatni stanovi

predstavljali glavna okupljališta mladih gdje su oni tražili bijeg od svakodnevne rutine. Pri tome zaključujemo i o važnosti *Novoga vala* i glazbe na mlade osamdesetih. Povezno s time došli smo i do zaključka kako je kriza uvelike utjecala na mlade i na sveprisutni konzumerizma te potrošačku kulturu. Naime, prikazom razmišljanja mladih likova u romanu o automobilima, tehnicima i drugim potrošačkim dobrima uviđamo utjecaj krize na neimaštinu mladih. Također likovi u romanu nam donose prikaz turističke ponude u Hrvatskoj u osamdesetima te ih uspoređuju s onom u prijašnjim desetljećima, a posebno u šezdesetima. Na temelju promišljanja mladih likova iz romana možemo zaključiti kako je turizam u osamdesetima pao na nižu razinu. Nadalje, na temelju analize poslovnog iskustva glavnoga lika u romanu, također nailazimo na primjer utjecaja krize na društvo osamdesetih i nemogućnost pronalaska posla. U posljednjem dijelu navodeći pojavu pojedinih subkulturnih skupina u romanu zaključujemo postojanje dviju osnovnih skupina u Hrvatskoj u osamdesetima, a to su hašomani i šminkeri.

Kroz prikaz navedenih političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih karakteristika i događaja spomenutih u romanu možemo zaključiti kako je kriza osamdesetih bila uvelike prisutna u svijesti mladih u Hrvatskoj. Upravo je ona bila pokretač njihovog djelovanja i života te sveobuhvatnoga otpora prema vlasti i režimu Socijalističke Jugoslavije koji je bio na izmaku. Naime, kroz navedene karakteristike možemo potvrditi postojanje subkulture mladih u osamdesetima u Hrvatskoj kao posebne skupine unutar društvene strukture koji se po mnogočemu razlikuju.

Roman Polusan samo je jedan od brojnih hrvatskih romana čija tematika se veže uz Socijalističku Jugoslaviju. Ovaj rad nam može poslužiti kao primjer kako na temelju analize pojedinog romana istraživati povijest iz doba socijalizma na prostoru Hrvatske. Naime, postoji niz autora i književnih djela koja nam mogu pomoći u analizi toga povijesnog perioda. Također analizirajući pojedine romane moguće je istraživati razna područja vezana uz povijest Jugoslavije, a na primjeru ovoga romana istražena je povijest subkulturnih skupina mladih u Hrvatskoj. Prema tome postoji još mnogo mogućnosti i primjera na temelju kojih se može obogatiti literatura vezana uz povijest Socijalističke Jugoslavije.

6. LITERATURA

6.1. IZVOR

1. Cvetnić, Ratko, *Polusan*, Zagreb: Mozaik knjiga, 2009.

6.2. KNJIGE I ČLANCI

1. Barić, Vinko, *Hrvatski punk i novi val 1976-1987*, Solin: Vlastita naklada, 2011.
2. Bilandžić, Dušan, *Jugoslavija poslije Tita*, Zagreb: Globus, 1986.
3. Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Zagreb: Srednja Europa, 2010.
4. Dergić, Vanja, *Razvoj civilnoga društva u osamdesetim godinama u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatski studiji
5. Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003.
6. Goldstein Ivo, *Hrvatska 1918- 2008.*, Zagreb: EPH LIBER, 2008.
7. Kalčić, Joshua, *Subkulture mladih u Puli: Od punka do rasapa alternativne scene*, Nar. umjet. 49/2, 2012, str. 71–95
8. Pavličević, Dragutin, *Povijest Hrvatske*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2000.
9. Perasović, Benjamin, *Urbana plemena: Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2001.
10. Perić, Ivo, *Povijest Hrvata*, Zagreb: Školska knjiga, 2007.
11. Perić, Ivo, *Povijest Hrvata*, Zagreb: CTT, 1997.
12. Prica, Ines, „Novi val“ kao anticipacija krize, Zagreb: Zavod za istraživanje folklor, 1990., str. 23- 31
13. Spehinjak, Katarina, Cipek, Tihomir, *Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*, Zagreb: 2007., God. 39., br. 2., 249 -513.
14. Šarić T., Jukić M., *Prilog proučavanju povijesti omladinskih organizacija na temelju fonda Republičke konferencije 269 Socijalističkog saveza omladine Hrvatske (1942-1990)*, Arh. vjesn. 56(2013), str. 269 -288.

15. Tomić, Antonia, *Generacija sretnika- svakodnevnica u kulturi i književnosti 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća*, Filozofski fakultet u Zagrebu

6.3. INTERNETSKE STRANICE

1. <http://www.hrleksikon.info/definicija/supkultura.html>, pristupila: 18.7.2016.
2. http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Draženka Mihovilović Aktulane subkulturne skupine u Hrvatskoj, pristupila: 18.7.2016.
3. http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Mladi i društvo- pitanje identiteta, Emina Bužinkić, pristupila: 18.7.2016.,
4. http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Darko Čop Anarho punk 90-ih, subkultura ili kontrakultura? , pristupila: 19.7.2016.
5. http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/MMH_biltenWEBOK.pdf, Ana Preveden Šminkeri – otpor mladih kroz rituale – gdje je tu otpor?, , pristupila: 19.7.2016.
6. <http://123kreni.weebly.com/novi-val.html>, pristupila: 29.7.2016.
7. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=69421>, pristupila: 1.8. 2016.
8. <http://www.mvinfo.hr/clanak/ratko-cvetnic-polusan>, pristupila: 1.8.2016.
9. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=69421>, pristupila; 1.8.2016.
10. [https://hr.wikipedia.org/wiki/Slade_\(glazbeni_sastav\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Slade_(glazbeni_sastav)), pristupila: 10.8.2016.
11. <http://www.mvinfo.hr/clanak/ratko-cvetnic-polusan>, pristupila: 14.8.2016.